ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ŞTIINŢIFICE
SERIA III *TOMUL III* *MEM. 10*

SPIRITISM ŞI METAPSIHISM

DE

DR. G. MARINESCU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1926

SPIRITISM ŞI METAPSIHISM

DE

Dr. G. MARINESCU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţele din 3 şi 10 Aprilie 1925

I

Vorbind înaintea d-voastră despre spiritism şi metapsihie, simt o emoţie indescriptibilă, pe care rare ori am avut-o în vieaţa mea de om de ştiinţă, căci subiectul este în legătură cu moartea şi cu existenţa posibilă a unei vieţi dincolo de mormânt. Ţinând seamă de datoria imperativă a omului de ştiinţă, aşà cum a fost indicată de către Sir William Thompson: «Ştiinţa este ţinută, de eternele ei principii de onoare, să privească în faţă şi fără frică, toate problemele ce i se prezintă», voiu îndrăznì să vorbesc de această problemă măreaţă, care ar păreà insolubilă. Fac aceasta şi din datoria ce am de a supune acestei adunări şi publicului care m'ascultă, opiniile mele, sincere, fruct al unei cugetări îndelungate şi care, fără să lămurească tainele vieţii şi ale morţii, vor respinge totuş, atâtea prejudecăţi, ferind, pe cei cari se ocupă sau se vor ocupà de spiritism, de numeroase erori.

Moartea este actul cel mai solemn al vieţii noastre, care pune capăt unei existenţe efemere, însă oamenii, ca şi Oedip altădată în faţa sfinxului, întreabă religia, filozofia, ştiinţa, ca să capete un răspuns satisfăcător. Oare, vieaţa să nu fie decât o clipă luminoasă în negura timpului? Nu rămâne nimic, din noi, după această existenţă trecătoare? Copiii nu îşi vor mai vedeà părinţii, soţul soţia? Cineva nu-şi mai va revedeà amicul, de care păreà că e legat pe vecie?

Moartea, această mare enigmă plină de mister, a fost desluşită în diferitele perioade ale istoriei omenirii, potrivit cu cultura omului şi a mediului în care se găsià. Psihismul omului primitiv, fiind inferior ca şi al copilului, nu-i îngăduià să facă filozofie transcendentă asupra morţii.

In timpurile preistorice inteligenţa omului primitiv erà influenţată de senzaţiuni şi de pasiuni, iar fetişismul erà nota dominantă a religiunii. Omul primitiv aveà un cult pentru natura ce-l înconjurà şi în special pentru fenomenele care îl impresionau. In faţa corpului mort al copiilor sau părinţilor nu s'a gândit deloc să-l îngroape sau să-l ardă, el nu credeà că moartea este sfârşitul desăvârşit al vieţii, pentru el corpul neînsufleţit trăià încă, deaceea un sentiment de respect şi de afecţiune îl legà de cel mort, pe care-l păstrà lângă sine.

Omul primitiv nu erà nici materialist, nici spiritualist şi nu înţelegeà metempsihoza. El nu a putut să spună ca Lamartine

O mort, libérateur célésteǃ. . .

nici să se ridice în faţa morţii la lirismul sublim al lui Eminescu care, în *Mortua est*, face să vibreze când coarda nemuririi, când pe aceea a scepticismului şi a desperării, sau a îndoelii, asemănându-se în această privinţă cu starea sufletească a lui Hamlet. Nu mă pot împiedecà să transcriu câteva din strofele acestei poezii în care sunt condensate cele mai adânci meditaţii asupra filosofiei morţii, considerată prin prisma unui poet de geniu:

O, moartea-i un haos, o mare de stele,
Când vieaţa-i o baltă de vise rebele;
O, moartea-i un secol cu sori înflorit,
Când vieaţa-i un basm pustiu şi urît.

Dar poate... o! capu-mi pustiu, ca furtune
Gândurile-mi rele sugrum cele bune...
Când zorile se sting şi stelele pică
Imi vine a crede că *toate-s nimică*.

Se poate ca bolta de sus să se spargă
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să văd cerul negru, că lumile-şi cerne
Ca prăzi trecătoare a morţii eterne.

Cum erà firesc, la popoarele antice şi culte, precum au fost Egiptenii, Indienii, Grecii şi Romanii, iar mai târziu la creştini, enigma vieţii ca şi a morţii intră în domeniul religiunii şi în urmă în acela al filosofiei, adică urmează acelaş drum ca şi evoluţia marilor probleme ale naturii omeneşti. Intr'adevăr, şi problema morţii trece mai întâiu prin faza teologică, iar mai târziu se ocupă de ea metafisica şi în urmă ştiinţa pozitivă.

Istoria religiunilor ne arată că la Egipteni şi la Greci, misterele consistau în unul şi acelaş lucru, adică cunoaşterea tainei morţii, revelaţia vieţelor succesive şi comunicarea cu lumea celor ce nu mai sunt. Aceste învăţături, însoţite de practice, au produs totdeauna asupra credincioşilor, adânci impresiuni, dându-le o forţă şi o seninătate morală superioară ca să lupte cu neajunsurile vieţii şi să spere într'o vieaţă mai bună, după sfârşitul celei pământeşti. La Indieni casta brahmanilor şi secta fakirilor au cultivat cu ardoare ştiinţele oculte, în care magia, pe deoparte, iar pe de alta mai toate fenomenele studiate astăzi de spiritişti, joacă un rol însemnat.

In Grecia antică, se credeà că spiritele intervin în lucrurile omeneşti: La Marathon şi la Salamina, Grecii respingeau cu curaj năvălirea Perşilor, convinşi că forţe nevăzute îi susţin în luptă. La Marathon, Atenienilor li s'au părut că văd 2 luptători, strălucitori de lumină, şi care se răsboiau alături cu dânşii. Zece ani mai târziu, Pithia, sub inspiraţia unui spirit, arată lui Temistocle, din înălţimea trepiedului, mijloacele pentru scăparea Greciei din primejdia ce o ameninţă. Mai târziu, în religia creştină, găsim o întâmplare mult asemănătoare, în faptul că lui Constantin-cel-Mare i s'a arătat pe cer o cruce şi o inscripţie: *in hoc signo vinces*.

Platon a proclamat nemurirea omului, iar maestrul său, Socrate, declară că din copilărie, graţie unui har ceresc, a fost ajutat de o fiinţă aproape divină, a cărui voce îl împiedecà să facă unele lucruri, fără ca să-l sfătuească să facă altele. Intr'o zi, Charmide, fiul lui Glaucon, voind cu orice preţ să câştige premiul la jocurile nemeene, Socrate a căutat, fiind sfătuit de demonul său familiar, să-l convingă să nu meargă la Nemea. Charmide însă nu l-a ascultat şi s'a prăpădit la aceste jocuri.

Anul 1846 înseamnă o dată hotărîtoare în doctrina fenomenelor spirite.

In acest an, în orăşelul Hydesville de lângă New-York, un cetăţean Weekman, auzind sgomote neobişnuite în curte şi ieşind să vadă ce este, nu găsì nimic. Dar, deoarece sgomotele se repetau şi-l plictiseau, plecă din Hydesville. Casa lui fu ocupată de către un oarecare John Fox, care aveà două fete, Caterina şi Margareta, în vârstă de doisprezece şi patrusprezece ani. Intr'o seară, pe când se pregăţeau să se culce, aceste fete auziră mici lovituri (raps) şi constatară (Dec. 1847 şi Martie 1848) că acele lovituri erau inteligente (Richet). In urmă şi alte persoane constatară că aceste rapsuri inteligente aveau unele cunoştinţe de fapte

ținute secret. Un oarecare Isaac Post construi un alfabet cu ajutorul căruia ședeà de vorbă cu forțele necunoscute, care se pretindeau că sunt *spirite*.

Pentru controlarea acestor fapte, s'au făcut diferite anchete asupra experiențelor făcute de surorile Fox și care erau cu plată, ca la un circ.

Impulsia dată făcù ca în America, în curând apoi și în Europa practica meselor învârtitoare și doctrina spiritismului să facă în trei ani progrese extraordinare. Fenomenele de rapsuri și de telekinezie (mișcarea obiectelor fără contact) au fost observate și cu alți mediumi afară de surorile Fox, care au fost prinse făcând fraudă.

Pe această vreme se ignorau aproape complet fenomenele mișcărilor inconștiente, destul de bine cunoscute astăzi. Chevreul a demonstrat cel dintâiu că aceste fenomene, participă în producerea mișcărilor oscilatoare ale meselor. Deasemenea pentru rapsuri, un fisiologist, Schiff, a probat că deplasând printr'o contracție muschiulară tendonul muschiului peronier lateral, se produc niște sgomote, comparabile cu rapsurile așà ziselelor spirite. A. Flint credeà că rapsurile erau produse de trosniturile genunchiului surorilor Fox.

Spiritiștii au răspuns foarte slab la aceste obiecțiuni. Societatea dialectică din Londra, după propunerea lui Edmunds, s'a reunit în Ianuarie 1869, pentru studierea științifică a medianimismului. Printre membrii acestei societăți cari luară parte la aceste studii, notăm pe inginerul Varley, pe marele Russell Wallace și pe un om de înaltă inteligență Sergeant Cox. Savanți cunoscuți, precum Tyndall, Carpenter, refuzară să facă parte din comisiune. Chiar și în sânul comisiunii existau neînțelegeri. Mai ales președintele Lubock și vicepreședintele Huxley se opuneau la concluziile favorabile ale majorității.

Dacă faptele constatate de societatea dialectică nu au convins pe toți savanții, au făcut însă pe William Crooks să studieze chestiunea cu ajutorul a doi mediumi considerați ca foarte puternici, Douglas Home și Florence Cook.

Crookes împlinise atunci 37 ani și erà privit ca un savant ilustru. Descoperise un nou metal, thalium (1863) și făcuse cercetări importante în spectroscopie, astronomie, meteorologie. Erà director la *Chemical News* și la *Quarterly journal of Science*.

Studiind proprietățile extraordinare ale lui Home, dela 1869 la 1872 publică mai multe memorii, remarcabile prin preciziunea stilului și seriozitatea experiențelor, care contrastà cu stilul obișnuit al publicațiilor

spirite. Perioada ştiinţifică a spiritismului venise. *Nu zic că este posibil*, ziceà Crookes, *zic că este*.

Dar respectul faţă de ideile obişnuite erà aşà de mare, încât lumea nu-şi dădù osteneala nici să studieze, nici să contrazică. Toţi se mărginiră să râdă, şi Richet afirmă, ruşinîndu-se, că şi el se găsià printre orbii voluntari. Da! şi el râdeà, în loc de a admirà eroismul marelui savant care, în 1872, îndrăznià să spună că există fantome, al căror inimi se aude cum bate şi pe care le putem fotografià.

Acela care a dat semnalul şi care a întrebuinţat toată activitatea pentru cercetările în legătură cu spiritismul este Frederic Myers (1843—1901) profund cunoscător al antichităţii clasice, eseist delicat şi pătrunzător, poet, a lăsat lucrări literare care sunt suficiente să-i dea un loc printre primii autori ai timpului, dacă avântul geniului său nu l-ar mai fi făcut şi mai ilustru ca «psychical researcher». El însuş n'ar fi primit să fie considerat ca prototip şi iniţiator al unei direcţii noui a cugetării omeneşti; cu modestia sa obişnuită, ar fi recomandat pentru aceasta pe maestrul său H. Sidgwick, pe amicul său Gurney şi pe numeroşii lui colaboratori. Insă, când cetim lucrările lui Myers şi când îi cunoaştem vieaţa, avem impresia că el a fost sufletul, centrul, motorul suprem şi suprema chintescenţă a întregei mişcări ştiinţifice alături de ştiinţele constituite, care este în legătură cu «Society for Psychical Research».

Trebuie să distingem în opera lui Myers, creaţia psihologiei subliminale şi sistemul filozofico-religios pe care pretindeà că-l scoate din aceasta. Acesta din urmă constituià pentru el punctul esenţial, scopul final, iar prima nu erà decât mijlocul, condiţia şi instrumentul necesar. Insă nu totdeauna istoria ratifică aprecierile pe care oamenii iluştri le fac asupra diferitelor înfăţişări ale propriei lor activităţi; ea aruncă în neant ceeace ei preţuiau mai mult şi acordă o valoare de primul ordin la ceeace ei considerau ca ceva accesoriu sau inferior.

In momentul de faţă, nimeni nu poate prevedeà, zice Flournoy, soarta doctrinei spirite a lui Myers. Dacă descoperirile viitorului vor confirmà teza acestuia despre intervenţia verificabilă pe cale empirică a desincarnaţilor în urzeala fizică sau psihologică a lumei noastre fenomenale, atunci, după Flournoy, numele lui Myers va fi înscris în cartea de aur a marilor iniţiatori, şi, împreună cu Darwin şi Copernic, va completà triada geniilor cari au revoluţionat mai mult gândirea ştiinţifică în ordinea cosmologică, biologică, psihologică. Dacă, dimpotrivă,

vălul pe care el a încercat să-l dea la o parte, ar venì iarăş la loc, iar strălucitele perspective ale unei metapsihii experimentale mergând până dincolo de procedeele obiective și impersonale ale științei, vor fi găsite că nu sunt altceva decât păreri amăgitoare, o iluzie de optică, care ne-a făcut să luăm ca revelații venite de dincolo de mormânt, ceeace nu erà în realitate decât niște jocuri copilărești sau glume macabre, al unor conștiințe subliminale foarte reincarnate și mai mult sau mai puțin pervertite; dacă, într'un cuvânt, ar trebuì să renunțăm definitiv la demonstrarea științifică a supraviețuirii, atunci aceasta ar fi prăbușirea scopului către care Myers făcuse să conveargă toate sforțările lui, iar idea dominantă a vieții lui nu ar fi decât o utopie.

Urmând exemplul unor oameni iluștri, ca Crookes și Richet, avem datoria să ne ocupăm de fenomenele numite spirite, făcând pe deoparte experiențe, iar pe de altă parte să întreprindem un studiu critic asupra stării actuale a chestiunii. Nu trebuie să ne intimidăm nici de scepticii cari își bat joc de oamenii de știință cari se ocupă cu atari fenomene, nici să cădem victima credulității, și naivității noastre. «Sunt atacat», scrià marele Galvani «de două feluri de oameni, cu totul deosebiți unii de alții: de savanți și de ignoranți. Unii și alții vor să mă ia în bătaie de joc și mă numesc profesorul de dans al broaștelor. Ei bine! fie; totuș cred că am descoperit una din cele mai mari forțe ale naturii».

Richet, care este unul din autorii, care au consacrat o bună parte din vieața și activitatea lui pentru cercetări spirite și care cu un mare curaj nu s'a lăsat să fie influențat nici de ironia unor învățați nici de scepticismul altora, grupează fenomenele spirite în două mari capitole, din care primul formează *metapsihia subiectivă*, iar cel de al doilea *metapsihia obiectivă*. Cea dintâiu se leagă de numele lui Myers, iar cea de a doua de numele lui Crookes.

II

METAPSIHICA SUBIECTIVĂ

Aproape toată metapsihica subiectivă se mărginește la un singur fenomen, numit odinioară luciditate sau clairvoyance (Hellsehen), iar acum numit telepatie, telestesie (Myers), ori criptestezie (Richet). Criptestezia indică că e vorba de o sensibilitate ascunsă, de o percepție a lucrurilor, al cărui mecanism nu se cunoaște dar ale cărei efecte le putem vedeà.

Fenomenele de criptestezie accidentală se pot manifestà la indivizii normali, fără ca să fie provocată de vreo tentativă experimentală. Aceste fenomene de criptestezie accidentală, care apar brusc la unele persoane normale, le vom numì, cu Richet, monițiuni. După etimologia lui latină, cuvântul monițiune arată că, prin ele, suntem prevestiți de ceva. Dar aceasta nu vrea să zică că e vorba numaidecât de intervenția unei inteligențe străine, căci se poate ca monițiunea să vină dela inteligența noastră inconștientă, care să fi luat cunoștința—prin criptestezie — de o realitate exterioară și pe care să o simbolizeze. Richet admite trei feluri de monițiuni.

1. Monițiuni care se raportează la evenimente neînsemnate sau grave (altele decât moartea).

2. Monițiuni de moarte.

3. Monițiuni cari au probabil o obiectivitate materială; căci ele sunt colective.

Caracterul monițiunilor este că ele desvăluesc un eveniment trecut sau prezent.

Iată exemple de monițiune de felul I:

D-l Gallet, student în medicină la Lyon, preparà un examen de doctorat în camera sa, pe la ceasurile 11 de dimineață, în ziua de 27 Iunie 1894. Fu împiedicat brusc, să mai cetească, de o idee obsedantă, așà de puternică încât notă pe un caiet aceste rânduri: «D-l Casimir Périer este ales cu 451 voturi Președinte al republicii». Gallet nu se ocupà cu politica și această frază îl făcù să rămână pe gânduri; o arată îndată camaradului său Varay cu care cetià. După prânz Gallet se duse la Facultate. Pe drum întâlni doi camarazi, Boucher și Delorme, și le anunță monițiunea, aceștia râseră de el. După curs, cei patru studenți, ducându-se la cafenea, găsiră jurnalele care anunțau vestea alegerii lui Casimir Périer cu 451 voturi.

Celebrul sculptor Jean Duprè călătorind în trăsură la Londa pe malurile râpoase ale unei gârle, auzì un glas spunându-i: «*Stai!*» Nu vedea pe nimeni. Doamna Dupré, care erà cu soțul ei, nici ea nu văzù pe nimeni, dar auzì glasul. De două ori, în momentul când voià să meargă înainte și dădea bice cailor, se auzì iarăș glasul: «*Stai!*» «*Stai!*» D-l Dupré se dădù jos din trăsură și văzù că roata care venià în spre prăpastie se desfăcuse.

Richet observă pe dreptate că în acest din urmă caz ar puteà fi vorba de o observație inconștientă, care duce la un fel de prevestire.

Totuş cum se poate explicà că două persoane au auzit simultan o voce în acel loc pustiu.

O fată, May Lichfield, ceteà într'o seară, când avù senzaţia că vine cineva spre dânsa. Nu văzù nimic, dar simţi pe frunte o sărutare prelungită şi duioasă. Ridicând ochii văzù pe logodnicul său, care pierì curând. In acea zi, departe de dânsa, logodnicul suferise un grav accident, în urma căruia îşi pierdù conştiinţa şi fu bolnav îndelungă vreme. In momentul când suferise accidentul, se gândise la logodnica sa şi spusese: «May, draga mea, să nu mor până nu te mai văd odată».

Voi rezuma acuma, după Ch. Richet, câteva exemple de moniţiuni privitoare la moarte.

Wingfield Baker, care se găsià pe un yacht la 3000 kilometri depărtare de Londra, vede intrând în cabină fantoma fratelui său, care îl salută cu tristeţe. Deşi speriat de această înfăţişare, are totuş prezenţa de spirit să-şi însemneze în carnet data şi ora, adăugând: *God forbid!* (Doamne păzeşte!). La ora şi ziua însemnate în carnet fratele lui Baker murià căzând de pe cal. Fapt impresionant: erà singura lui halucinaţie. In *Phantasms of Livings* (de Myers, Podmore şi Gurney) se citează peste 800 vestiri de moarte şi de boale. Colecţiile germane conţin şi ele atari fapte. Lady Chatterton spune că într'o noapte văzù pe mama ei, palidă şi plină de sânge; se sculă din pat, dă fuga în camera mamei, pe care o găsì între doi medici.

William James citează cazul unei tinere Bertha, care dispărù la 31 Octomvrie 1898, din Enfield (New-Hampshire). Fu căutată de mai mult de 100 persoane, prin păduri şi pe marginile unui lac din apropiere. Se ştià că ea plecase în spre podul Shaker, dar mai încolo nu o zărise nimeni. Un scafandru care făcuse cercetări în lac şi lângă pod, nu găsise nimic. Iar, în noaptea de 2 spre 3 Noemvrie, d-na Titus, din Lebanon, care se găseşte la 8 kilometri depărtare de Enfield, vede în vis corpul Bertei, într'un loc determinat. A doua zi de dimineaţă, dânsa se duse pe podul numit Shaker, şi indică scafandrului, foarte exact, locul unde trebuià să se găsească corpul Bertei, cu capul în jos. Scafandrul, după indicaţiile d-nei Titus găsì cadavrul. Corpul se găsià cu adevărat acolo încurcat printre plante aquatice; apa erà foarte obscură. «Am fost foarte impresionat, zice scafandru. Cadavrele din apă nu mă înspăimântă, dar mi-erà frică de femeia care erà pe pod. Cum se poate o femeie să vie dela o depărtare de 8 kilometri şi să-mi spună

unde se găseşte corpul? Acesta se găsià într'o văgăună adâncă, cu capul în jos. Erà aşà de întunerec, că nu vedeam nimic».

Chevreul povesteşte că un anatomist ilustru de pe la sfârşitul secolului XVIII se găsià la bărbier, căruia îi spuse «de ce mă strângi de braţ?» Bărbierul rămase mirat. Insă anatomistul aflǎ, în urmă, că, în acel moment, se înnecase unul din amicii săi.

Dar dacă monițiunile sunt fenomene curioase premonițiunile, fenomene în virtutea cărora se prevede viitorul, au ceva turburător și în adevăr emoționant.

In ceeace priveşte realitatea premonițiunilor (cunoaşterea viitorului) s'ar putea aduce ca probă nu numai mărturia celor vechi, dar și faptul că în zilele noastre s'au căpătat mărturii de devinațiune.

Augurii, Sybilele, preotesele dela Cume și dela Delfi dădeau oracole în care prevedeau viitorul; Socrate aveà un demon care îl făceà să se ferească de primejdii, vorbindu-i cu o voce pe care el o auzià, vocea *demonului* său, care de multe ori l-a prevenit de ceeace nu trebuie să nu facă.˙ La oamenii normali premonițiile se obțin fără viziune în cristal, fără planșetă sau scriere automată.

Cazul următor este important, fiind observat de Schopenhauer.

«Intr'o dimineață, zice Schopenhauer, după ce am scris o scrisoare, am luat pentru a uscà scrisoarea, călimara în loc de vasul cu nisip și cerneala se răspândì pe scânduri. Chemai servitoarea care se puse să spele scândurile. Pe când ea munceà, îmi povestì că visase întâmplarea aceasta în timpul nopții. Nu numai că visase, dar și povestise faptul unei alte servitoare care confirmă aceasta. Această istorie, continuă Schopenhauer, a cărei autenticitate absolită o garantez, pune în afară de orice îndoeală realitatea a atari vise».

Ch. Dickens a avut şi el o premonițiune. A visat că vine o femeie cu un șal roșu și îi spune: «*Eu sunt Miss Napier*. Miss Napier? scrie Dickens, nu cunosc nici o Miss Napier». Câteva ore în urmă fù vizitat de două persoane, care îi prezentară o femeie cu șal roș, care se numià Miss Napier și pe care Dickens nu o cunoașteà de loc.

O premonițiune foarte interesantă este aceea relativă la asasinarea arhiducelui Ferdinand la Sarajevo, la 28 Iunie 1914; eveniment care a deslănțuit răsboiul mondial timp de patru ani.

Ioseph de Lányi, episcop de *Oradea-Mare*, visează în ziua de 28 Iunie (la 4 ore dimineața) că vede pe masa de lucru o scrisoare cu chenar negru, având insemnele arhiducale (de Lányi a fost profesor de limba

maghiară al arhiducelui Ferdinand). De Lányi deschide în vis scrisoarea, şi în capul scrisorii vede o stradă în care se deschide o stradelă. Arhiducele erà în automobil cu soţia; în faţa lui, un general, şi lângă şofer, un ofiţer. Mulţime în jurul automobilului şi din această mulţime doi tineri trag asupra arhiducilor. Cât despre textul scrisorii, acesta erà următorul: «Eminenţă, prea iubite doctor Lányi, te anunţ că eu şi cu soţia mea am fost, la Sarajevo, victima unei crime politice. Cerem sprijinul rugăciunilor tale. Sarajevo, 28 Iunie 1914, ora 4 de dimineaţă». «Atunci, zice monseniorul de Lányi, mă trezii din somn tremurând; văzui că erà ora 4 şi jumătate; şi *scrisei visul*, reproducând forma literilor care îmi apăruseră în scrisoarea arhiducală. La ora 6, când sosì servitorul meu, mă găsì la masă, tremurând şi rugându-mă. Ii spusei: «chiamă pe mama şi pe oaspetele meu ca să le spun visul ce l-am avut». In cursul zilei îmi sosì o telegramă anunţându-mi groasnica ştire».

Aceasta este scrisoarea pe care părintele Eduard Lányi, iesuit profesor la Laufkirchen, a primit-o dela fratele său, monseniorul Lányi.

In urma acestei scrisori, Grabinski făcù o anchetă care a confirmat toate aceste fapte. Rezultatele acestei anchete au fost date în *Psychische Studien* (1918, XLIV, p. 324 şi 465).

Premoniţiunea despre care vom vorbì acum se poate împărţì în două: o primă parte care se raportă la nişte fapte care s'au realizat *după* prezicerea lor, dar care n'au fost publicate, sau n'au fost cunoscute decât după realizarea lor; a doua parte, mai scurtă şi mai vagă, în care lucrurile au fost cunoscute şi publicate înainte de realizarea lor.

In Noemvrie 1913, Ch. Richet primì vizita d-rului Tardieu, care îi povestì că prin 1868 ieşise doctor şi aveà un bun prieten numit Sonrel, care erà astronom. Intr'o zi, pe la 5 seara, pe când Tardieu şi Sonrel se preumblau printr'o grădină publică din Paris, Sonrel se oprì brusc, ca în extaz. El vorbì, vorbì fără să audă ceeace prietenul său îi spuneà, fără să vadă ceeace se petreceà în jurul lui. «Ce ciudat, ziceà el: te văd în uniformă militară! Ai un chipiu şi în acest chipiu numeri parale şi te găseşti în drum de fier! Unde te duci, la Hirson? la Sedan? La Sedan?.. Sărmana mea patrie. Dar iată-mă şi pe mine, în uniformă de ofiţer superior. E posibil? Şi sunt rănit de moarte... mor în răstimp de trei zile, dar eşti şi tu acolo, vii la timp ca să mă vezi murind, ca să ai grijă de copiii mei!.. Mai aşteaptă, aşteaptă... Anii trec. Se face un răsboiu mare! Cât sânge! Dumnezeule! cât sânge! O, Franţă! O,

patria mea, iată-te salvată! Iată-te la Rin! O, Franţă, tu eşti tot regina lumii! şi toate popoarele te admiră».

Ei bine! toată această prezicere se realiză. Pe la sfârşitul lui August 1870, Tardieu se găsià în capul unei ambulanţe militare. Avù o uniformă militară, şi, deoarece făcuse în trecerea sa cu ambulanţa pe bulevardele Parisului, o chetă pentru răniţi, în drumul de fier numărà în chipiu banii strânşi. Numai în acest moment îşi aduse aminte de prezicerea amicului său, aşà că, atunci când camarazii îl întrebară unde merg, el le răspunse: «ştiu, mergem la Hirson şi la Sedan».

In Septemvrie 1870, Sonrel fu numit maior de geniu. Dar, din primele zile ale asediului, se îmbolnăvì de variolă hemoragică. Tardieu sosì tocmai în momentul când îşi dădeà sufletul. Sonrel îl aşteptà, repetà mereu numele lui Tardieu, zicând: «Tardieu o să vină, îl văd venind».

In 1869 se însurase, avusese un copil şi soţia sa în Septemvrie 1870 erà însărcinată.

Tardieu spuse lui Richet: «prezicerile personale pe care mi le-a făcut Sonrel, sunt pe punctul de a se realizà şi cred că şi partea a doua a prezicerii sale se va realizà ca şi prima. Iată de ce ţin să te înştiinţez».

După sfatul lui Richet, Tardieu scrise aceste premoniţiuni pe care le publică în Annales des Sciences psychiques, din Iunie 1914.

Mai putem da ca exemplu de premoniţiune, ceeace povesteşte Leon Daudet relativ la Charcot:

«Pe la mijlocul lui August 1893, spune Daudet, mă găseam la băile Uriage, unde tocmai se găsià şi profesorul Potain. Pe la 4 ore de dimineaţă, mă deşteptai în camera mea dela hotel, care dădeà în spre parc, în care ciripeau păsărelele. Zării pe cineva, şi fără ca să se fi deschis uşa, profesorul Charcot îmi apare, ca o formă gravă şi greoaie, foarte asemănătoare cu el, şi străbătù odaia dela un cap la altul. Cămaşa lui, albă ca zăpada, erà descheiată la gât, iar mâna o ţineà în dreptul inimei. Dispărù, se mistuì în trilurile păsărelelor, el căruia îi plăceà atât de mult muzica cea bună. Avui imediat intuiţia că i s'a întâmplat o nenorocire. Spusei o rugăciune pentru acest suflet rătăcitor, şi, pentru a aveà o însemnare a datei, scrisei tatălui meu, care se găsià la Champrosay, ceeace se întâmplase. Ziua trecù fără alt incident. Târziu, seara, îmi sosì o telegramă dela Adrien Hébrard, directorul ziarului *Temps*, care îmi cereà un articol, pentru ziarul său, asupra profesorului Charcot, mort subit, din cauza unui atac subit de angină de piept, pe malurile bălţii des Settons, în Nièvre».

«Mă dusei la doctorul Potain căruia îi povestii cum o presimțisem de dimineață. Acesta este singurul caz de felul acesta care mi s'a întâmplat. Il dedic lui Maurice Maeterlinck, care a scris pagini pătrunzătoare și nouă asupra telepatiei» [1]).

D-l I. Brătescu-Voinești a binevoit să-mi comunice o auto-observație, cât se poate de interesantă, de premoniție în vis:

«Lăsasem pe tatăl meu foarte sănătos și venisem la București la studii. Peste trei zile visez noaptea că jumătate din casa noastră părintească se dărâmase. Strada erà obstruată de dărâmături — cealaltă jumătate rămăsese în picioare, cu zidurile căscate. A doua zi dimineața, primesc o telegramă de chemare la Târgoviște. Ajuns, găsesc pe tatăl meu în agonie. In aceeaș seară a murit.

Mama, adânc afectată de moartea tatălui meu și bolnavă, se stingeà pe fiecare zi. La un an după pierderea tatălui meu, într'o după amiază, după ce ajut pe mama, care erà oarbă, să se culce în patul ei, mă întind și eu pe o canapea. Ațipesc și visez casa părintească, adică jumătatea rămasă nedărâmată; și cum stam privind-o, o văd cum se năruie în spre curte. In seara acelei zile, mama a încetat din vieață».

In ceeace privește premonițiile, în hipnotism și spiritism, ele sunt mai rare, poate mai puțin interesante decât premonițiile accidentale. Dealtfel, ca și pentru monițiuni este greu de făcut o deosebire riguroasă; căci, la medii, există o stare de hemi-hipnoză, iar, pe de altă parte, chiar în afară de ședințe, prezicerile lor par a fi conduse de către un spirit (Ch. Richet). Uneori, chiar persoanele normale, în momentul premonițiunii, cad într'o stare de auto-hipnotism.

Dr. Liébeault povestește că în 1879, la o somnambulă, D. L., află că va pierde pe tatăl său până într'un an, că va deveni soldat, că se va însurà, că va aveà doi copii și că va murì la vârsta de 26 de ani. Toate acestea se realizară afară de moarte. Deoarece, apropierea evenimentului fatal îl aduse într'o stare de hipohondrie anxioasă, Liébeault prescrise o nouă ședință de hipnotism, aranjată de mai înainte, care asigură complet pe L. Dar, zice Liébeault, nimeni nu scapă de soarta lui și L. murì în vârstă de douăzeci și șase de ani.

D-l A. Wallace făceà experiențe de hipnotism cu d-na Paulet, clairvoyante, care spuse lui Wallace fiul, tânăr de 20 ani, care studià chimia:

---

[1]) *Leon Daudet,* Le professeur Charcot ou le césarisme de faculté. *La Revue universelle,* 1 Févr. 1921.

«în laboratorul d-tale, în Februarie sau Martie, va fi o explozie, şi cineva va fi rănit». Un alt clairvoyant, la 20 Ianuarie, repetă aceeaş prezicere, iar la 9 Martie o explozie formidabilă sdruncină laboratorul şi rănià grav un tânăr chimist.

D-rul Charles Roux a notat trei premoniţiuni uimitoare (făcute de trei somnambule diferite) relative la aceeaş persoană.

Doamna A., soţia d-rului A., găsì întâmplător o somnambulă care îi zise: «Curând o să ai un necaz mare, o catastrofă în familia d-tale». Puţin turburată, se duse să vadă o altă somnambulă care îi spuse: «Boala copiilor d-tale (a fiicei d-tale) o să se întâmple curând: dureri în pântece; va fi operată, dar se va vindecà». Cea de a treia somnambulă, căreia d-na A. îi dădù mânuşa sa, îi spune: «Această mânuşă a fost atinsă de o persoană care este foarte bolnavă, care va fi foarte bolnavă. Pântecele este foarte dureros; e o durere difuză, *există puroiu*, e peritonită, dar se va vindecà».

De fapt, după zece zile dela această din urmă prezicere, fiica d-nei A., în vârstă de cincisprezece ani, care se găsià într'o stare de sănătate perfectă, fù atinsă brusc de peritonită supra-acută. Operată aproape imediat se găsì puroiu (cu pneumococi) în peritoneu. Din nenorocire, contrariu de cele prezise, biata copilă murì.

Acest caz de premoniţiune venit dela trei persoane deosebite este important nu numai din faptul că a fost notat de d-rul Charles Roux, om de o înaltă valoare ştiinţifică, dar şi din cauza acordului dintre cele trei somnambule. Din această cauză, Richet crede că a existat un fenomen exterior foarte puternic, dar pe care nu-l poate precizà, care a permis celor 3 somnambule să prevadă boala fetei d-nei A.

La 23 Septemvrie 1919, d-l Nicolas Cordier, consilier comunal şi om bogat, amator de botanică, pornì într'o excursie botanică în munţii Vosges: însă seara nu se întoarse acasă. Familia lui fù neliniştită şi căută în noaptea de 23 spre 24 să afle amănunte despre excursia sa. A doua zi nu fù găsit. Se află numai că la ora 3 doi trecători l-au zărit în munţi într'o regiune accidentată şi relativ primejdioasă. Atunci, nu numai poliţia dar şi soldaţii regimentului vecin explorară râpele şi vâlcelele; nu se găsì nici un indiciu. Familia promiţând o recompensă de 5.000 franci celui care va descoperì cadavrul, cercetările fură prelungite dela 23 Septemvrie la 7 Octomvrie.

La 7 Octomvrie, în desperare de cauză, fratele lui Cordier scrise d-rului Osty, rugându-l de a încercà luciditatea vreunei somnambule

şi pentru acest scop i se trimese câteva din hainele pe care le purtà deobiceiu, d-l Cordier. Dr. Osty ia o jartieră şi fără să dea vreo indicaţie asupra persoanei şi dispariţiei sale, pune jartiera în mâinile d-nei M... adormită. D-na M... spuse îndată că e vorba de cineva, pe care îl descrise destul de exact, care a fost în munţi, care aveà nişte mănunchiuri de ierburi în mână şi care a căzut într'o râpă pe care o descrise, menţionând un loc şi dând câteva indicaţii.

Noui indicaţii mai precise la 8 Octomvrie, şi înfine, la 9 Octomvrie, cu indicaţiile date de d-na M... d-rului Osty, şi transmise de către Osty fratelui lui Cordier, se găsì cadavrul sdrobit al lui Nicolas Cordier.

Richet a făcut cu unii subiecţi hipnotizaţi, în special cu Alice, unele experienţe de *călătorii*, cum făceau vechii magnetizori cu subiecţii lor, şi uneori succesul fu mare.

Alice pleacă să viziteze casa d-lui C..., din Mans, casa pe care Richet nu o cunoaşte, dar pe care o cunoaşte foarte bine d-l P. Renouard, prezent la şedinţă. Ea vede o grădină cu ziduri şi cu un leagăn. Vede apoi o pendulă cu coloane, pe care o descrie destul de exact.

Intr'o zi Pierre Janet a pus pe Léonie B. să facă, când ea se găsià la Hâvre, o *călătorie*. Ea pornì (în visul său hipnotic) spre Paris. Deodată, spuse: «Arde!» P. Janet încearcă să o calmeze. Ea adoarme din nou şi iarăş se deşteaptă zicând «*Dar*, Domnule Janet, *vă asigur că arde*».

In adevăr, la 6 ore de dimineaţa, câteva ore mai înainte laboratorul lui Ch. Richet din str. Vauquelin erà, la 15 Noemvrie, distrus de către un incendiu. Janet adormise pe Léonie în aceeaş zi la ora 5 p. m., şi la ora aceasta, nimeni la Hâvre, nu puteà să ştie de incendiu.

Richet întrebând odată pe Léonie ce face amicul său Langlois, ea îi spuse că acesta s'a ars la o mână, din cauză că s'a stropit cu un lichid roş dintr'o sticluţă. In adevăr, Langlois se arsese cu brom pe braţ şi antebraţ.

Intr'o scrisoare din 4 Maiu 1924, P. Janet îmi comunică că faptul la care face aluzie Richet este exact: Janet recomandase lui Richet pe Léonie, somnambulă «extra-lucidă» care aveà oarecare reputaţie în Normandia. Ea jucase un rol curios în experienţele de magnetism animal, însuş Janet vorbeşte de dânsa în vol. I din «Medications psychologiques» cu prilejul istoricului celor 3 stări ale lui Charcot (p. 171), ea, prezentà fenomene de somn la distanţă sau de aparenţe de somn la distanţă, pe care Janet le descrisese şi pentru care motiv Richet dorià să o cunoască. După ce locuise câtva timp la Paris în casa lui Richet

această femeie care fusese copleşită de cadouri şi răsfăţată în toate chipurile căpătase o mare afecţiune pentru Richet. Intoarsă la Hâvre, spuneà lui Janet că dorià Parisul şi pe Richet şi îndată ce erà pusă în stare de somnambulism, visà pe Richet -i, şi în vis, se întorceà la Paris spre a-l vedeà. Aceste călătorii nu erau făcute din ordinul lui Janet, ci dimpotrivă în contra ordinelor acestuia, căci de îndată ce «plecà la Paris, la d-l Richet» ea nici nu mai auzià nici nu mai răspundeà lui Janet. Din această cauză avea loc între acesta şi Léonie ceartă la începutul somnambulismului. Pentru a justificà plecarea ei la Paris, spuneà că Richet o chemà, că aveà nevoie de dânsa, etc. Intr'o seară cearta reîncepù, ea plecă la Paris, şi când Janet îi spuse să nu plece, strigă «Domnul Richet arde, nu vedeţi că totul arde la dânsul». Din nenorocire, Janet n'a luat-o în serios, nici nu i-a cerut lămuriri despre acest incendiu. A doua zi de dimineaţă el citeà în jurnal că avusese loc un foc nu în apartamentul lui Richet, cum înţelesese, ci în laboratorul acestuia dela Şcoala de medicină, nu seara la 9, ora la care somnambula vorbià de incendiu ca de ceva prezent, dar la 3 după prânz. Cu toate aceste diferenţe, faptul e destul de curios. Janet are printre notele sale 3—4 observaţiuni de acest fel, care par ciudate, însă, după dânsul, nu conţin nimic demonstrativ. Totuş nu trebuie să râdem de ele, deoarece totul e posibil, însă ele trebuesc privite cu linişte şi cu critică, ceeace Richet n'a făcut.

Janet mi-a descris în scrisoare incendiul despre care vorbeşte Richet, spunându-mi că, pentru dânsul, faptul erà curios, ciudat, însă nedemonstrativ şi, deaceea, nu l-a publicat. Richet însă l-a publicat dându-i prea multă importanţă.

O altă istorie. In timpul răsboiului în 1915 şi în 1916 venià să-l consulte pe Janet o nenorocită bolnavă care părăsise Salpêtrière. El o îngrijià de mai mulţi ani iar în timpul răsboiului o ajută chiar cu bani. In timpul unui somnambulism îi spuse lui Janet: «N'o să te mai plictisesc mult, căci voiu murì la sfârşitul răsboiului, singură şi părăsită la spital». Ceeace s'a şi întâmplat.

D-l Vidigal din Sao-Paolo (Brasilia) aduse la dânsul o servitoare de doisprezece ani, care tocmai sosise ca emigrantă din Spania. Chiar în seara sosirii sale, ea fu adormită de către un amic al d-rului Vidigal şi văzù o bătrână, a cărei descriere semănà cu aceea a mamei d-rului Vidigal, moartă cu trei luni mai înainte. Fata mai spuse că, în camera

răposatei, se găsește o haină de mătase neagră și într'un buzunar cusut se află 75 milreis. Intrară în această cameră, în care nu mai pătrunsese nimeni de mult, și găsiră cu adevărat în haina cea neagră de mătase cei 75 de milreis. Este de notat că dr. Vidigal fiind sărac, deabià avusese suma necesară pentru îngroparea mamei sale.

In afară de aceste exemple impresionante de premoniții în hipnotism, vom cità, după Richet, câteva premonițiuni obținute cu ajutorul ședințelor de spiritism.

In Iunie 1908, la ora 10 și ½ seara, Richet cu mai mulți prieteni, căpătară, prin rapsuri, cuvântul următor, neînțeles:

Bancalamo

apoi, rapsurile completară o frază: «*Banca moartea pândește familia*». Richet crezù, mai întâiu că e vorba de cuvântul italian Bianco, dar nimeni nu înțelegeà la ce se raportă.

A doua zi, Joi, la ora 2, sosì la Paris vestea despre asasinarea reginei Draga a Serbiei. Niște ofițeri sârbi intraseră la miezul nopții în palatul regelui Alexandru, pe care îl omorîră dimpreună cu regina Draga. Cei doi frați ai Dragei fuseseră deasemeni uciși.

A treia zi, Vineri, Richet cetind în ziarul *Le Temps*, câteva detalii relative la această crimă, află că tatăl reginei Draga se numià Panka, ceeace fu pentru el o rază de lumină.

Cuvântul de Banca, e foarte aproape de Panka.

Momentul când Richet a primit mesajul prin rapsuri la Paris, 10 ore 30 seara, corespunde exact, minut cu minut cu momentul în care ofițerii asasini ieșiau dela *Hotelul Coroanei Serbiei*, spre a se duce la palat spre a ucide pe Draga (adică miezul nopții; ora Belgradului este cu 1 oră 30 înainte față de ora Parisului). Cuvintele se potrivesc exact cu primejdia care amenință întreaga familie Panka.

Cu toate acestea Grasset nu s'a sfiit să spună că vorbele: *moartea pândește familia*, ar fi putut, în acelaș minut, să se adreseze la mii de alte familii altele decât familia Panka.

Contele Ugo Baschieri, într'o ședință privată de spiritism, la Paris, în str. Saint-Charles, lângă fortificațiuni, în ziua de 31 Iulie 1914, zise deodată: «Un personaj foarte important o să fie asasinat. Cât sânge! Ce oră este?» Asistenții priviră ceasornicele: erà ora 9,40. «Ei bine! se petrece ceva înspre bulevardul Italienilor». Intr'adevăr, la 31 Iulie 1914 între 9 ore 35 și 9 ore 40, la o depărtare de vreo 300 metri de bulevardul Italienilor, marele orator Jaurès erà asasinat.

Acest caz nu este o premoniţiune, din cauză că a fost indicat chiar în momentul când aveà loc.

In premoniţiunile spiritice caracterul principal este că subiectul în loc de a rămâne pasiv şi a fi invadat de fenomenul metapsihic, în timpul vieţii sale normale de veghe sau de vis, face o silinţă pentru a cunoaşte lucrurile care se vor întâmplà, fie cu o planşetă, fie prin scriere automatică, fie prin viziune în cristal. Subiectul face experienţă, nu suferă un accident (Ch. Richet).

Astfel scriitorul Paul Adam puteà să scrie, în mod automatic, ziceà el, mesagiile pe care i le transmiteà *Streina*. «Intr'o seară *Streina* spuse unuia din amicii lui P. Adam, celibatar care nu voià să audă de însurătoare: «Peste patru ani te vei însurà, logodnica ta locueşte la cutare număr din Avenue Marceau». Insă, în acel moment, casa din avenue Marceau, care purtà acel număr, fusese dărâmată. Voi reveni mai încolo asupra scrierii automate sau medianimice.

Patru ani mai târziu, în hotelul care fu construit pe acel loc, amicul lui Paul Adam vedeà, pentru prima oară, la o recepţie nupţială, o domnişoară cu care se logodì şi apoi se însură.

D-na Freer privind în cristal, văzù, în afara ferestrei camerei sale un chip de om învelit în ceva, care priveşte. Trei zile după aceea, deoarece izbucnise un incendiu, un pompier venì pe aceà fereastră, cu capul învelit într'o cârpă udă. Erà întocmai imaginea pe care o văzuse.

Mediul Reese erà în 1913, în vârstă de 72 ani, născut în Posen, de unde a trecut în America. El povesteşte că a avut întrevedere cu toţi puternicii lumii, mai ales cu marii financiari americani, căci una din puterile lui, se pare, este aceea de a descoperì izvoare de apă sau chiar de petrol.

Edison a publicat experienţele făcute cu Reese şi care i s'au părut decisive. Ducându-se astfel într'o odaie depărtată de camera în care se găsià Reese, scrise această întrebare: «Există ceva mai bun decât hidroxidul de nikel pentru o baterie cu materii alcaline?» Apoi se întoarse în sala în care erà Reese, care îi spuse numaidecât: «Nu, nu există nimic mai bun decât hidroxidul de nikel pentru o baterie cu substanţe alcaline». După doi ani, se anunţă lui Edison vizita neaşteptată a lui Reese. Atunci Edison scrise, în litere microscopice, cuvântul *Keno*, şi băgă hârtia în buzunar. «Ce-am scris?» întrebă el pe Reese, şi Reese îi spuse repede: «Keno».

A. Schrenk-Notzing declară că Reese este unul din oamenii cei mai extraordinari ai timpului său. Schrenk a scris o dată pe cinci bucăți de hârtie niște chestiuni diferite: 1. Care este numele mamei mele? 2. Când te vei duce în Germania? 3. Cartea mea va aveà succes? 4. O chestiune de ordin intim? 5. Care este numele fiului meu cel mare?

Reese, fără să atingă hârtiile, răspunse corect la 4 întrebări, în 4 sau 5 minute, cel mult, și acì nu putem vorbì de cetirea gândurilor, deoarece, după ce amestecase diferitele hârtii, Schrenk ignorà ceeace conțineà cutare sau cutare petec de hârtie. H. Carrington, F. Holländer, J. Maxwell și alții au făcut cu Reese experiențe analoage.

O carte remarcabilă a fost publicată de marele savant Sir Oliver Lodge, cu titlul de: *Raymond, or Life* and *Death* [1]) (1918). Iată faptele pe care le raportează această carte. Raymond Lodge, sublocotenent în regimentul South Lancashire, a fost ucis, în războiu, la 14 Septemvrie 1915, în Flandra.

Vestea morții sale sosì la Londra la 17 Septemvrie 1915.

La 25 Septemvrie, Lady Lodge, mama lui Raymond, având o ședință cu d-na Léonard, căpătă numele de Raymond și aceste cuvinte: «Spune-ți tatălui că am întâlnit mai mulți din amicii săi... Myers...»

La 27 Septemvrie, Sir Oliver Lodge avù o ședință cu d-na Léonard. Călăuza [2]) d-nei Léonard erà o fetiță numită Feda. Incepând din aceà zi ședințe urmară unele după altele, când cu d-na Léonard, când cu W. A. Vout Peters, când cu alți mediumi. La ședințe luau parte uneori Sir Oliver Lodge, alteori Lady Lodge sau vreunul din frații sau surorile lui Raymond

Un fapt caracteristic pe care îl anunță acești mediumi erà existența unei fotografii a grupei de ofițeri din care făceà parte Raymond. Nimeni la Londra nu bănuià existența acestei fotografii. Mediumii dădură multe amănunte exacte mai înainte de sosirea fotografiei în Anglia și în special faptul că una din persoanele cari se aflau, la spatele lui Raymond, care ședeà pe pământ, îi pusese mâna pe umăr.

III

METAPSIHICA OBIECTIVĂ

Studiul halucinațiunilor colective face tranziția între ceeace e obiectiv și ceeace e subiectiv. In adevăr, cum observă cu drept cuvânt, Richet

1) Raymond sau vieața și moartea.

2) Călăuza mediului, este o personalitate nouă care cunoaște lucruri pe care mediu nu le știe.

când două persoane văd o fantomă și o descriu într'un mod identic, este greu de crezut că ele au fost halucinate simultan și identic.

Așadar, din faptul că există câteva rare monițiuni colective considerate ca atare, cu toate că au fost insuficient înregistrate pentru a fi considerate ca riguros exacte, unii au conchis că există materializare. Pentru a se înlăturà acest neajuns s'a introdus metoda experimentală, care este o metodă superioară observaţiei. Numeroase experienţe, considerate ca extrem de precise, au căutat să aducă probă decisivă că materializarea există.

După Richet, metapsihica obiectivă poate fi astfel împărțită.

A. *Telekinezii*, adică mişcările obiectelor, la distanță, fără contact. Zgomote, ciocănituri, fără existența unor forme vii materializate.

B. *Ectoplasmii*, adică materializări de forme vii, de obiecte, de chipuri, de persoane.

C. *Casele cu stafii.*

Aceste fenomene sunt cu mult mai rare decât fenomenele subiective. Numai câțiva mediumi sunt în stare să le producă. Chiar și la acești puțini mediumi fenomenele se mărginesc la lovituri şi rapsuri, fără ca să putem observà mișcări de obiecte fără contact sau materializări.

Mediumii cari produc atari fenomene fizice devin în general nişte profesionali, cum au fost surorile Fox, Davenport, Home, Eusapia. Alții, în mod excepțional, precum Stainton Moses, Linda Gazzera, Stanislawa Tomczyk, Miss Goligher au lucrat în cercuri limitate fără a primì vreo retribuție.

Dar oricare ar fi mediul el este aproape totdeauna suspect când se găseşte în starea de transă, mai ales dacă aceasta e profundă, își pierde controlul asupra mișcărilor lor și devin cu toată buna credință lor normală, capabili de înșelătorie.

TELEKINEZIA (mișcarea obiectelor)

Incă pe timpul lui Tertullian se observase că o masă pe care cine-va puneà (sau nu) mâinile, păreà că dă răspunsuri inteligente. Este foarte greu de hotărît până la ce punct aceste mișcări ale mesei sunt datorite contracţiilor muschiulare, inconștiente sau nu, ale persoanei care a pus mâna pe masă.

Cum recunoaște însuș Richet, în majoritatea cazurilor dacă nu în toate, e sigur că e vorba de mişcări muschiulare inconştiente ale

subiectului. Se văd muşchii acestuia contractându-se şi, pe o masă în echilibru nestabil, cea mai mică presiune determină o mişcare, care produce balansările mesei. Tot în felul acesta se produce scrierea automatică la un subiect, hipnotizat sau nu, care umple pagini întregi scriind cu un creion sau condei, fraze al căror sens nu-l cunoaşte, dar care totuş au un sens.

Când subiectul ţine mâinile pe masă, poate face ca ea, prin mişcări, cari corespund la cutare literă din alfabet, să producă conversaţiuni cu o personalitate, care pare străină: căci aproape totdeauna scrierea automatică sau răspunsurile mesei pretind că exprimă gândul unei personalităţi, diferite de subiect, care ezită, se mânie, afirmă, exprimând astfel sentimente diferite.

Ceeace e sigur, este că emoţiile cari au fost atribuite mesei sunt emoţiile care bântue inconştientul mediului. Mişcările mesei, sunt mişcările pe care i le imprimă muşchii mediumului.

In rezumat, putem spune că există unele mişcări inconştiente, uneori foarte energice, care se pot organizà metodic şi se atribue unei personalităţi speciale, care pare diferită de personalitatea mediumului (Ch. Richet).

De fapt problema nu este totdeauna aşà de simplă. In adevăr, mişcările mesei, când aceasta este foarte grea şi când contracţiile muschiulare sunt aproape imperceptibile, pot fi cu greu explicate prin nişte mişcări inconştiente.

Richet construise pentru experienţele ce voià să facă cu Eusapia Paladino, o masă patrată de un metru înălţime şi un metru lăţime. Afară de aceasta picioarele mesei erau ascuţite, pentru a fi greu ca masa să fie ridicată cu picioarele. Insă, îndată ce Eusapia atingeà cu vârful degetelor această masă (grea de 20 kilograme), ea se ridicà în sus cu cele patru picioare şi se balansà. In acest caz, Richet pretinde că nu se poate vorbì de înşelătorie, deoarece există o lumină slabă în cameră, iar capul şi mâinile Eusapiei erau ţinute de asistenţi. Pentru aceste motive Richet crede că în multe cazuri mişcările sunt datorite în bună parte unor forţe metapsihice. Totuş este greu de a deduce o concluzie definitivă în această chestie. Din momentul ce există contactul mâinilor cu masa trebuie să înlăturăm ipoteza unei forţe deosebite de forţa muschiulară a mediumului.

Dar când mâinile nu ating deloc masa, putem stabilì că există *mişcări fără contact*, telekinezii, produse aproape numai de către mediumi

profesionali, cari au tendinţa la fraudă, cu atât mai mult cu cât mediul în starea de trance, nu distinge prea bine ceeace este mişcare muschiulară a mâinilor şi braţelor sale şi ceeace este fenomen metapsihic. Starea mentală a mediumilor, cum o constată însuşi Richet, nu este câtuş de puţin o stare normală; în cursul unei experienţe, ei pierd o parte din responsabilitate şi atunci nu sunt decât de o bună credinţă atenuată, chiar când, în stare de veghe ei sunt, cum erà Eusapia Paladino, de o bună credinţă indiscutabilă.

Pentru aceasta se recomandă ca mâinile, picioarele şi capul mediumilor să fie ţinute nemişcate. Aceasta este cam greu de obţinut deoarece mâinile lor sunt mereu în mişcare. Eusapia, de pildă, nu şedeà un moment liniştită, şi trebuiau luate măsuri ca mâinile ei să nu fie deloc libere; căci, îndată ce una din mâinile ei se liberà, ea profità de împrejurare spre a face mişcări interzise şi să atribue unor fenomene metapsihice (mişcările unei mâini fluidice) ceeace nu erà decât mişcarea muschiulară a mâinii sale normale.

Uneori mediul e legat cu o frânghie sau băgat în nişte vestminte cusute; în unele cazuri i se trece un fir de aţă prin unghii, Alteori se pecetluesc cu ceară nodurile care îi leagă mâinile.

Dar, Richet constată că aceste precauţiuni, cu toate că sunt indispensabile, pot micşorà intensitatea rezultatelor. Dacă voim să avem o şedinţă strălucită trebuie să lăsăm mediul destul de liber, însă să-l controlăm. Un preţios mijloc de control este fotografia cu magnesiu, care dă imaginea exactă a situaţiunii mediului atuncî când obiectul a fost mutat din loc.

Acum se naşte întrebarea: de ce şedinţele se fac în întunerec? Răspunsul este că:

1. Se pare probat că cele mai multe, dacă nu toate fenomenele de telekinezie, nu pot aveà loc la lumina zilei. Ar fi ceva special întocmai ca developarea fotografiilor, care nu se poate face decât la lumină roşie, fenomen, care nu miră pe nimeni.

2. Cu unii medii, precum Home, mişcările se puteau face la lumina zilei.

In 1868, un mediu pe care Richet îl considerà ca cel mai puternic care a existat vreodată, Daniel D. Home, făcù experienţe înaintea unor savanţi iluştri; mai întâiu înaintea lui Varley, inginer-şef al Companiilor de telegrafie internaţională şi transatlantică; în urmă în faţa

membrilor Societății dialectice din Londra, prezidată de Sir John Lubbock, și apoi înaintea lui Sir William Crookes.

Iată ce zice Varley:

«La mine, într'o casă în care Home nu venise încă până atunci, la o distanță de vreo doi metri în spatele lui se găsià o măsuță. Home mă rugă să îi țin mâinile, puse apoi picioarele pe genuchiul meu stâng. Câteva momente mai târziu masa începù să se miște și fù împinsă către mine de către o forță nevăzută, deoarece nimeni nu se găsià lângă ea, iar eu țineam cu putere mâinile și picioarele lui Home. O canapea mare pe care puteau să șeadă 8 persoane fu deasemeni împinsă prin cameră și ne silì să ne tragem îndărăt...».

O înșelăciune erà imposibilă, adaugă Varley.

Membrii societății dialectice ținură cincizeci de ședințe, la care asistau treizeci de persoane și iată concluziile lor:

1. Din mobile, din dușumea și din ziduri păreau că vin sunete, uneori întovărășite de vibrațiuni sensibile la atingere, care se produceau fără vreo acțiune muschiulară sau mecanică.

2. Se produc mișcări de corpuri grele fără vreo acțiune mecanică, deseori fără contact sau conexiune cu cineva.

3. Treisprezece martori declară că au auzit bucăți de muzică cântate de niște instrumente asupra cărora nu lucrà vreo influență determinabilă.

W. Crookes a făcut cu Home niște experiențe foarte curioase.

«Unul din lucrurile cele mai ciudate ce am văzut vreodată, zice Crookes, fù ridicarea unei sticle și a unui pahar. Camera erà luminată foarte puternic și mâinile lui Home erau foarte departe. Lucrurile rămaseră atârnate deasupra mesei; prin ciocnirea lor, răspunseră de trei ori *da*, la întrebările puse. Rămaseră așà timp de cinci minute, suspendate, mergeau în dreptul fiecărei persoane și răspundeau la chestiuni. Ne asigurarăm că Home erà absolut pasiv în timpul acesta, și că nu se întrebuințase nici sârmă nici sfori. Dealtfel Home nu pătrunsese în cameră, înainte de ședință».

«Mă găseam, altă dată, spune Crookes, într'o ședință ținută în întunerec. Țineam cele două mâini ale mediumului în mâinile mele, pe când picioarele lui erau peste ale mele, iar în mâna mea liberă aveam un creion. O mână luminoasă se coborì din tavan și după ce planase câteva secunde, îmi luă creionul din mână, scrise repede pe o foaie de hârtie, aruncă creionul și apoi se ridică deasupra capetelor noastre și se pierdù în întuneric».

Richet care a asistat la peste o sută de şedinţe ţinute cu Eusapia Paladino o descrie astfel: Erà o femeie simplă, simplicitate care nu excludeà o oarecare şiretenie. N'aveà nici o cultură intelectuală, nu ştià nici să citească, la începutul vieţii sale «ştiinţifice» vorbià numai dialectul napolitan şi puţin italieneşte. In urmă, fiind foarte inteligentă, a ajuns să înţeleagă şi chiar să vorbească ceva franţuzeşte. Eusapia Paladino erà un medium deosebit, şi a fost studiată de un mare număr de savanţi printre cari numărăm pe Aksakoff, Schiaparelli, Lombroso, Morselli, Carlo Foà, A. de Rochas, J. Maxwell, Camille Flammarion, Ochorowicz, Schenck-Notzing, P. Curie, Doamna Curie, d'Arsonval, Dorex, Fr. Myers, Sir Oliver Lodge.

Şedinţele Eusapiei, la început, se făceau pe lumină, apoi, încetul cu încetul, pentru ca fenomenele să devină mai puternice, ea cereà să se micşoreze lumina. In cele din urmă întunerecul erà aproape complet.

In experienţele sale, Eusapia pretindeà că e ajutată de călăuza sa numită John King, aşà numitul frate al lui Katie King şi tatăl Eusapiei într'o altă vieaţă (?). Insă realitatea obiectivă a lui John King este nulă.

Toţi savanţii cari au experimentat cu dânsa au fost convinşi că ea săvârşià nişte fenomene autentice. E adevărat însă că la Cambridge ea a făcut o serie de experienţe pe jumătate necinstite, a cărei vină, după Richet şi Ochorowicz, cade pe savanţii experimentatori englezi, cari, neluând măsuri riguroase, au făcut ca frauda să fie posibilă şi uşoară.

Orice mişcare de obiect la distanţă pare provocată de un efort muschiular energic din partea Eusapiei. Ea îşi contractà braţele, picioarele, corpul. Totul se petrece ca şi cum contracţia aceasta muschiulară ar trebuì să lucreze la distanţă. Ea nu e în stare de *trance*, la început, dar treptat, în cursul şedinţei, trance-a apare şi devine din ce în ce mai profundă. Ea nu este uşor magnetizabilă.

Fenomenele metapsihice produse de către Eusapia au fost totdeauna fenomene obiective, mai ales mişcări de obiecte fără contact şi materializări.

In ceeace priveşte mişcările de obiecte fără contact, prima descriere amănunţită o datorim lui Lombroso (1891). «Picioarele şi mâinile Eusapiei erau ţinute de către profesorul Tamburini, şi de către Lombroso. Un clopoţel ce se găsià pe o măsuţă, aşezată la o distanţă de peste un metru de Eusapia, începù să sune prin aer şi pe deasupra capetelor asistenţilor cari şedeau pe scaune, apoi se coborî pe masă,

şi pe urmă se aşeză pe un pat la doi metri de acolo. In timp ce clopoţelul sunà, cineva aprinse repede un chibrit şi se văzù clopoţelul suspendat în aer.

«O mobilă mare aşezată la doi metri, se apropie încetişor de noi: s'ar fi zis că e vorba de înaintarea unui pachiderm gigantic».

Experienţele dela Roma (1893 şi 1894), făcute de către Siemiradski şi J. Ochorowicz, au fost foarte demonstrative.

Cu toate că mâinile Eusapiei erau bine ţinute, în obscuritate, o flaşnetă se ridică balansându-se pe deasupra mesei, producând sunete ce nu se pot scoate decât când se învîrteşte manivela.

Odată, pianul, aşezat în spatele Eusapiei, se deplasă: capacul se ridică. Deoarece Siemiradski îşi propusese dorinţa să auză în acelaş timp şi note de sus şi note de jos, dorinţa îi fù împlinită, ceeace probează acţiunea a două mâini distincte, zice Siemiradski. Un pahar pe jumătate plin cu apă care se găsià pe bufet, unde nu puteau ajunge mâinile asistenţilor, fù adus la buzele lui Ochorowicz, Eusapiei şi altor persoane care băură din el. Operaţia avù loc în plină obscuritate.

Trei eminenţi fiziologişti, dela Universitatea din Turin, Carlo Foa, Herlitzka, E. Aggazotti, elevii lui Mosso, au studiat fenomenele produse de Eusapia, într'o serie de experienţe care au dat loc în laboratorul de psihiatrie al Universităţii din Turin şi au fost absolut convinşi de realitatea fenomenelor produse de către Eusapia. Nişte obiecte depărtate de dânsa au fost aduse pe masă. Aparate grafice de control, pe care ea nu puteà să le ajungă nici cu mâinile nici cu picioarele, au dat înscrieri. O masă grea şi solidă, fără să fie atinsă de cineva, a fost complet sdrobită. O placă fotografică învelită în hârtie neagră a dat imaginea mai multor degete.

Foà, Herlitzka şi Aggazotti afirmă că «dacă aceste fenomene par ciudate, aceasta provine din cauza că ele sunt relativ rare. In rezumat, nu sunt mai miraculoase decât fenomenele biologice pe care le observăm în fiecare zi».

Aceste exemple pot fi înmulţite deoarece timp de douăzeci de ani, dela 1888 la 1908, Eusapia a fost supusă, de către cei mai savanţi experimentatori din Europa şi din America, la diferite experienţe şi timp de douăzeci de ani fenomenele constatate de diverşi autori celebri cari au experimentat cu ea, au produs o mare emoţie şi s'a pus întrebarea dacă avem a face cu fenomene reale sau dacă intervin alte forţe. Astfel s'a invocat întâmplarea, s'au explicat de pildă, mişcările

perdelelor prin faptul că un şoricel sau altceva se găsise în cutele perdelelor, că o masă crapă şi face sgomot din cauza umidităţii sau uscăciunii, că o chitară răsună din cauza ruperei unei coarde. Asemenea întâmplare, având loc când Eusapia Paladino erà în stare de *trance* ar probà că e vorba de simple coincidenţe. Flournoy, care a fost unul din cercetătorii cei mai obiectivi ai fenomenelor spirite, crede că întâmplarea poate, matematiceşte, să producă totul, însă în practică şi în amănunte, când ea se repetă prea des, ia numele de lege naturală şi devine obiectul ştiinţei. Şi noi vrem tocmai să ştim dacă curioasele coincidenţe, care se întâlnesc în şedinţele cu Eusapia, nu sunt destul de numeroase şi de regulate ca să merite să fie numite realităţi ştiinţifice.

E posibil însă ca, conştient sau inconştient, Eusapia să producă toate fenomenele prin înşelătorie. Ar aveà nişte cârlige în mâneca hainei cu care ridică masa, sfori invizibile cu care trage perdelele, uleiu fosforat cu care produce apariţiile luminoase, etc. Chiar partizanii ei nu neagă că atunci când e lăsată liberă ea întrebuinţează nişte procedee de şarlatanie ordinară. Insă savanţii spun că nimic nu probează că ea înşală în toate cazurile. Dealtfel savanţii cu care experimentà Eusapia sunt dintre cei mai uşor de înşelat, deoarece ei sunt obişnuiţi în laboratoarele lor să cerceteze Natura, faţă de care n'au avut niciodată ocazia să fie neîncrezători, deoarece ea n'ar puteà să-i înşele. Şi cu cât erau mai savanţi, cu atât erà mai uşor pentru şireata neapolitană să-i înşele.

In ceia ce priveşte halucinaţia ar trebuì admisă o halucinaţie, colectivă, continuă, coherentă şi produsă de Eusapia la toţi cei din jurul ei. Chiar Podmore a emis idea că puterea de a halucinà o are orice mediu bun. D. Tommassina a căutat să explice prin puterea de fascinare a Eusapiei, fenomenele pe care ea le-a produs în 1906 în laboratorul de fiziologie dela Universitatea din Turin şi la care au asistat între alţii, dr. P. Foà, profesor de anatomie patologică, apoi doctorii C. Foà, Herlitzka şi Aggazotti, pentru a nu cătà decât un exemplu de fenomenele inexplicabile pe care savanţii afirmă că le-au constatat. O masă grea pe care nimeni nu o atingeà fu făcută bucăţi, cuiele fură smulse din ea, iar scândurile sfărâmate, deşi Eusapia erà supraveghiată şi ţinută de trei controlori.

In rezumat, Eusapia ca un admirabil hipnotizator aveà asupra spectatorilor o putere multiplă: 1) prin contact imediat cu unul din ei îl transformă într'un automat ascultător care execută fără să bănuească operaţiile pe care ea i le sugerează (de ex. de a sdrobì o masă); 2) prin

magnetism la distanță, ea îi transformă în niște subiecți pasivi care nu percep decât ceeace dânsa voià ca ei să perceapă (masa făcută bucăți) și care sunt atinși de anestezie sistematică, de halucinații negative, fiindcă nu trebuie să vadă (pe colegul care sfărâmă masa), 3) după ce afacerea s'a terminat, ea redă amăgiților conștiința lor normală, și amintirea faptelor pe care i-a convenit să le graveze în memoria lor.

Flournoy crede că fenomenele produse de Eusapia Paladino, oricât de ciudate ar păreà la prima vedere și oricât de inadmisibile ar fi pentru cineva care n'a văzut sau care nu este în curent cu literatura chestiunii — sunt totuș în afară de orice îndoeală, deoarece ar existà în sprijinul lor niște dovezi atât de considerabile. Neizbutirile Eusapiei, nu sunt suficiente pentru Flournoy, ca să contrabalanseze experiența sa personală confirmată de atâți alți cercetători. Chiar dacă alții n'ar fi confirmat fenomenele observate cu Eusapia, Flournoy ar conchide numai că facultățile ei s'au stins cu vârsta și că fenomenele pe care le produce acest mediu nu se întâlnesc decât odată într'o generație sau într'un secol. Toate argumentele negative, după autorul citat, nu pot înlăturà dosarul pozitiv atât de bogat cum este acela al Eusapiei Paladino, din care se vede cum atâția savanți, unii foarte sceptici, au putut constatà că obiecte, chiar grele și voluminoase, erau mutate din loc fără contact.

Mișcările de obiecte fără contact au oarecare legătură cu fenomenele observate în casele zise cu *stafii*. D-l Dariex a publicat, în această privință, o observație interesantă.

Deoarece el auzià în odaia lui de lucru în timpul nopții niște sgomote ciudate, și găsià dimineața scaunele răsturnate, voì să constate fenomenul în mod științific. Dânsul și cu patru amici, dintre cari doi doctori în medicină, puseră peceții pe ușă. Insă, cu toate acestea, în aceà cameră, absolut închisă, fără ca cineva să poată să se introducă pe fereastră sau prin sobă, fără ca să fie posibil introducerea vreunei sârme pe sub ușă, scaunele fură mutate din loc cu sgomot.

J. Ochorowicz și Richet au studiat telekinezia la o tânără poloneză, Stanislawa Tomczyk. In timpul experiențelor, lucruri mici, o minge, un clopoțel, un ac erau atrase de mediu și rămâneau în aer destul timp pentru a puteà fi fotografiate.

In telekinezia obiectelor mici, chiar când e lumină destulă, este totdeauna posibilă frauda, dacă atenția observatorilor nu este trează; căci

deplasarea obiectelor se poate face cu un fir de aţă. Ochorowicz a studiat această chestiune în experienţele sale cu Stanislawa Tomczyk. Există cazuri în care obiectul este mişcat fără fir; iar în alte cazuri apare un fir, dar acest fir nu este o aţă, o sârmă, un fir de păr, etc., ci este un *fir fluidic*... Am simţit, zice Ochorowicz, acest fir pe mână, pe faţă, pe păr. Când mediul îşi depărtează mâinile, firul se subţiază şi dispare; dă senzaţia tactilă a unei pânze de păianjen. Dacă e tăiat cu foarfecele, se reconstitue imediat. Pare a fi format din puncte, poate fi fotografiat şi se vede atunci că este mai subţire ca un fir obişnuit. El iese din degetele mediului. Bineînţeles că înainte de experienţă degetele şi mâinile au fost cercetate cu băgare de seamă.

W. J. Crawford, inginer, profesor la Municipal technical Institute din Belfast a publicat o carte asupra experienţelor sale de telekinezie (*Experiments in psychical Science*, London, Watkins 1919). El făceà experienţe la Belfast, prin 1916—1917, într'un cerc intim, cu un mediu neprofesional, Miss Goligher. Mişcările mesei se făceau fără ca mediul sau altcineva să fi avut contact cu masa. «Am văzut de sute de ori masa ridicându-se în sus. Uneori un scaun se înnălţà şi se balansà în aer timp de câteva minute. Crawford a măsurat, cu diferite aparate, forţa medianimică produsă de către mediu şi a găsit că în timpul levitaţiei obiectelor uşoare, greutatea lucrurilor ridicate este egală cu creşterea greutăţii mediului. (Cu alte cuvinte totul se întâmplă din punct de vedere al greutăţii ca şi cum mediul ridică el însuş lucrurile). Invers, când masa este ca fixată de duşumea, încât un om viguros o ridică cu greutate, greutatea mediului a diminuat (într'un caz cu 17½ kgr., într'alt caz, cu 27 kgr.).

Crawford, voind să explice aceste fenomene, a fost nevoit să admită că un drug rigid iese din corpul mediului, ridicând corpurile grele.

Se pare că uneori, după cum a constatat Ochorowicz şi alţii, participanţii la experienţele de levitaţie pierd ceva din greutatea lor. Fotografii nu s'au luat şi precauţii nu s'au întrebuinţat faţă de Miss Goligher, pe care Crawford o crede extrem de corectă.

Cu toate că Richet, Crawford, etc. cred în cinstea lui Miss Goligher, Fournier d'Albe afirmă că a văzut mediul cum fraudà: ridicà scaunul cu piciorul, iar altădată a văzut cum mediul împreună cu tatăl său, care participà la şedinţă, făceau lucruri nepermise.

IV

INTERPRETAREA FENOMENELOR SPIRITE

Prima explicare cu caracter pseudoştiinţific a fenomenelor spirite a fost dat de Allan Kardec, care poate fi considerat ca creatorul doctrinei spirite. Vom rezumà pe scurt teoria acestui autor, la care vom adăugà şi modul de a vedeà al lui Gabriel Delanne, care este reprezentantul cel mai autorizat al spiritismului actual.

Doctorul în medicină H. Rivail (1803—1869), cunoscut sub pseudonimul de Allan Kardec fu teoreticianul spiritismului. Teoria spiritistă a lui Allan Kardec este destul de simplă. Sufletul n'are moarte. După moarte sufletul devine spirit, care încearcă să se manifesteze prin mijlocirea unor fiinţe privilegiate, cari sunt mediumi, capabili de a primì ordinele spiritelor. Spiritul caută să se *reîncarneze*, adică să retrăiască în chip de fiinţă omenească, al cărei suflet este. Toate fiinţele omeneşti cum credeà şi Pythagora, trec prin nişte faze succesive migratorii. Perispiritul lor (v. mai jos) poate uneori să se materializeze. Spiritele cunosc prezentul, trecutul şi viitorul. Câteodată ele se materializează având puterea de a înrâurì materia. Suntem înconjuraţi de spirite. Din punct de vedere moral, să ne lăsăm a fi conduşi de către spiritele cele bune, care ne duc la bine, să nu ascultăm de spiritele cele rele, care ne duc în ispită.

Teoria lui Allan Kardec are un punct foarte slab. In adevăr, toată construcţia sistemului său filosofic (care este şi a spiritismului) are drept bază ipoteza că mediumii, în care s'ar fi reîncarnat un spirit, nu se înşeală şi că scrierea automatică ne revelează adevăruri pe care trebuie să le primim, afară de cazul când vin dela spirite rele. Aşadar, dacă ne-am luà după teoria lui Allan Kardec, ar trebuì să primim toate divagaţiile inconştientului care, afară de excepţii, arată o inteligenţă foarte primitivă şi copilăroasă. Şi are dreptate Richet când spune că este o eroare gravă de a clădì o doctrină pe cuvintele *aşà ziselor spirite, care sunt săraci cu duhul.*

Cu toate acestea, Allan Kardec este de sigur omul care, în răstimpul dela 1847 la 1871 a avut cea mai mare influenţă asupra metapsihicei.

După Gabriel Delanne, preşedintele Societăţii franceze pentru studierea fenomenelor psihice, sufletul este constituit din două părţi, una nematerială, care este sufletul propriu zis, alta semi-materială sau fluidică, numită perispirit şi care serveşte ca suport celei dintâiu: sufletul

şi perispiritul sunt dealtfel inseparabile. La moarte, sufletul, părăsind corpul, ia cu el perispiritul. Insă deoarece în acest perispirit se depozitează toate gândurile noastre, întreaga noastră personalitate, rezultă că această personalitate supravieţueşte după moartea corpului, dimpreună cu sufletul.

Atunci, cum să definim în mod clar perispiritul? El este, tiparul în care se poate introduce materia, ca să dea naştere unui corp viu.

Aci nu e vorba de o dogmă, de o teorie, ci de un adevăr ştiinţific de primul ordin.

Existenţa acestui perispirit este probată: 1) prin dedublarea întâmplată în timpul vieţii (apariţii la distanţă); 2) prin apariţiile din momentul morţii; 3) prin apariţiile după moarte.

Căci raţionamentul este destul de simplu. Dacă, în timpul vieţii, sufletul este cauza acestor manifestări, după moarte, manifestările fiind aceleaşi, singura lor cauză nu poate fi decât tot sufletul.

Cum se probează aceasta? Prin observare şi experimentare.

Faptul capital fiind manifestarea după moarte, tocmai asupra acestuia au experimentat spiritiştii.

Care este, pentru spiritişti, mecanismul materializării? Aceasta: sufletul (mortului) împrumutând dela mediu *materia* şi *energia* (cele două elemente pe care el nu le mai are, deoarece nu mai are corp), se serveşte de perispiritul său ca de un tipar pentru a-şi reconstitui exact corpul pe care îl aveà. Când zicem corp înţelegem un total de organe în funcţiune, o inimă care bate, plămâni cari respiră, sânge care circulă. William Crookes, aveà ca mediu o tânără de 17 ani, Miss Florence Cook, şi a obţinut materializarea a unei oarecare Katie King, fiica răposată a piratului Morgan, care se preumblà prin laboratorul său şi care aveà o personalitate cu totul deosebită deaceea a lui Miss Cook, aşà încât Miss Cook, erà răcită şi tuşià, pe când Katie King nu simţià nici un simptom de boală. Crookes a făcut mai mult de 30 fotografii ale lui Katie King. Lombroso, dr. Gibier, Ch. Richet, au obţinut materializări de acelaş gen. Acest fenomen, deşi extrem de rar — contrariu de ceeace se spune — nu trebue deci negat.

Aceste fapte de experimentare se adaugă la faptele de observare, pe care istoria ni le povesteşte: apariţiile, transfigurările, aşà zisele reînvieri. Vieaţa lui Isus, a lui Mahomet, vieţile sfinţilor furnică de atari fapte; şi ceeace e remarcabil, după spiritişti, este că ele se desfăşură totdeauna cu aceleaşi caractere.

Gabriel Delanne, încearcă să desprindă niște legi naturale și «să democratizeze misterul»; și se întreabă cu amărăciune, de ce știința oficială a alungat totdeauna pe spiritiști! Din nenorocire, zice dînsul așà stau lucrurile; încăpățânarea «savanților» nu se poate închipuì cât e de mare. Și așà a fost totdeauna, n'avem decât să cetim istoria tuturor marilor cuceriri ale minții omenești pentru a ne convinge.

Hipoteza spirită explică majoritatea faptelor, însă se lovește de neverosimilități. Pentru acest motiv Richet o combate în modul următor:

1. Inteligența este o funcțiune a creerului care depinde de integritatea aparatului cerebral, de cantitatea și de calitatea sângelui care irigă creerul. Este posibil, este chiar probabil că există alte inteligențe, în alte condiții decât acele în care se găsesc animale de pe pământ; însă acestea nu sunt inteligențe omenești. Ele nu au caracterul psihologic uman, deoarece n'au creer.

2. Supraviețuire vasăzică supraviețuirea conștiinței; căci dacă nu există nici conștiință nici memorie, supraviețuirea n'are nici un interes. Insă fapte nenumărate au probat că memoria dispare foarte curând, ca asfixia, anemia și otrăvurile o alterează numaidecât. Ea scade cu cât înaintăm în vârstă. Ceia ce va supraviețuì dintr'un bătrân căzut în copilărie, va aveà vigoarea intelectuală sau va aveà eul decreptitudinei? Ce copilării!

Când Maeterlink a discutat aceste dificultăți, s'a exprimat astfel: «Eul, așà de schimbăcios, așà de greu de înțeles, așà de repede trecător și așà de șubred, constitue într'atât centrul ființei noastre, ne interesează așà de exclusiv, încât toate realitățile vieții noastre pălesc înaintea acestei fantome. Dacă memoria câtorva fapte, mai totdeauna fără însemnătate, nu ne întovărășește..., puțin îmi pasă că părțile cele mai înalte, cele mai libere, cele mai frumoase din sufletul meu să fie veșnic vii și luminoase în niște bucurii supreme; ele nu mai sunt *eul* meu: nu le cunosc. Moartea a tăiat rețeaua de nervi sau de amintiri care le leagă cu un centru oarecare unde se găsește punctul pe care îl simt că este eu însumi».

După Myers există personalități multiple, centre subliminale, care coexistă, muncesc, cugetă, compară, analizează alături de centrul principal (conștiința), care nu le cunoaște deloc sau foarte puțin. Aceste centre secundare sunt în stare, mai mult decât centrul conștient, să fie puse în mișcare de către vibrațiile criptestezice. Totuș, Myers admite supraviețuirea și își închipue că, în multe cazuri de scriere

automatică sau de posesiune, aceşti centri secundari sunt invadaţi de către spiritele desincarnate. Intrucât mă priveşte, cum se va vedeà mai departe, aşi atribuì multe fenomene de metapsihie subiectivă unei activităţi subliminale, care e mult mai desvoltată la unele persoane.

Richet admite că aceste spirite ar puteà să fie conştiinţa fiinţelor omeneşti moarte, însă adaugă că aceasta nu e probabil. In adevăr, sufletul desincarnaţilor este prea deosebit de sufletul morţilor, ca să fie acelaş. Şi ne întrebăm în urmă, cum după trei ani de şedere într'un coşciug, un cadavru desagregat, poate să-şi regăsească hainele pe care le purtà când erà viu, să-şi reconstitue inima, ficatul şi carnea care au devenit o massă informă. Prin urmare, aceste spirite dacă există, nu sunt în nici un caz conştiinţele defuncţilor. Ele aparţin altor lumi, diferite de lumea aceasta materială şi morală şi dacă îşi iau chip de om, aceasta o fac numai pentru ca noi să-i putem înţelege.

In rezumat după Richet sunt trei ipoteze:

1. Conştiinţa morţilor continuă să existe, fără substrat material. Aceasta e teoria spirită, care este cea mai puţin verosimilă;

2. Există îngeri, spirite (δαίμονες), cari intervin în treburile omeneşti,

3. Inteligenţa omenească (suflet şi corp) este destul de puternică ca să producă atât manifestări materiale (ectoplasme) cât şi manifestări subiective (criptestezii).

Dacă este adevărat că aceste trei ipoteze sunt tot atât de fragile pe cât sunt de ridicule, nu este mai puţin adevărat că o altă ipoteză serioasă nu există.

Aşadar Ch. Richet, acest mare fisiologist care a consacrat o parte din vieaţa lui cercetărilor de metapsihie obiectivă şi subiectivă, şi pe care spiritiştii îi reclamă ca fiind dintre ai lor, respinge doctrina spirită şi consecinţele ei: materializare, desincarnare, etc.

Prin cercetările lui Ochorowicz, Schrenk-Notzing, doamna Bisson, Crawford, cari au continuat opera lui Crookes, s'a căutat să se probeze că materializările sunt nişte *ectoplasme*, adică nişte prelungiri care ies din corpul mediului, întocmai ca pseudopodele dintr'o amibă. Toţi zoologii ştiu că amiba are un sarcod care se poate proiectà în afară pentru a prinde alimente, etc. Tot astfel din corpul mediului pot ieşì fire de fluid, expansiuni în formă de nori, de văluri, care se organizează luând forma de corpuri omeneşti întregi. Aceste ectoplasme, în prima fază

a acțiunilor, sunt invizibile și totuș sunt în stare să mişte obiectele sau de a ciocănì într'o masă. Mai târziu devin vizibile cu toate că sunt cam nedeslușite. Pe urmă capătă forme omenești, care au proprietatea extraordinară de a-și schimbà forma, consistența și să evolueze sub ochii noștri. In câteva minute, acest embrion nebulos, care iese din corpul mediului, devine o ființă adevărată. Uneori fantoma apare dintr'o-dată, fără să treacă prin faza de nebuloasă luminoasă. Această formare ectoplasmică din organismul anatomo-fiziologic al mediului este considerată de mulți ca ceva în afară de orice contestație. Richet e convins că într'un interval de 25 de ani, știința oficială clasică va admite telekinezia și ectoplasmele ca niște fenomene netăgăduite.

Vom vedeà imediat ce trebuie să credem despre această ectoplazmă în urma anchetei dela Sorbona. Spiritiștii ca și Richet înlătură hazardul în interpretarea fenomenelor de criptestezie sau de telepatie. Iată ce zice d-l Ch. Richet în această privință: Ipoteza unei coincidențe întâmplătoare devine cu totul neprobabilă când monițiunea coincide exact, în ceeace privește timpul, cu evenimentul. J... a plecat dela amicul său F..., atunci când F... nu erà decât puțin indispus. Insă, puțin în urmă, în camera sa, J... vede apariția lui F... Intrebă pe soția sa cât e ceasul: «*9 ore fără 12 minute. Va să zică la 9 ore fără 12 minute*, zice J..., *a murit F... L-am văzut chiar acum*». Intr'adevăr F... a murit între 8 ore 35 și 9 ore seara. Să admitem 8 ore 45 ca medie. Avem concordanța exactă în ceeace privește ora.

Că J... să aibă *o singură* halucinație în vieața sa și că această halucinare să concorde exact cu moartea lui F..., aceasta se poate aproape calculà. Coincidența este exactă cu o aproximație de 15 minute. Prin urmare timp de 20 de ani, pentru J..., pentru 96 sferturi de ceas pe zi și pentru 365 zile pe an, avem o probabilitate de 1/700.000 pentru ca această coincidență să fi existat.

Nu este mult mai rațional să spunem că J... care nu e nici mistic, nici pornit să aibă halucinațiuni, a avut în aceà zi, într'un moment precis o halucinație, *singura din toată vieața sa*, fiindcă o vibrație obiectivă a deșteptat puterea lui criptestezică?

Insă, principalul motiv pentru care trebuie eliminată ipoteza întâmplării, este că există uneori amănunte, așà de precise așà de abundente, încât nu se poate vorbì de o coincidență.

D-na Escourron la Paris, vede cum portretul fiului său se însuflețește, cu un ochiu (ochiul stâng) scos și sângerând chiar atunci, în aceà

zi, fiul său, căpitan de zuavi, în Mexic la asediul Pueblei, avù un ochiu scos printr'un glonţ.

D-na Green vede în vis două fete într'o trăsură cu un cal, înnecându-se într'un lac şi vede două pălării de femeie plutind pe suprafaţa apei. In acelaş moment, în partea opusă a pământului, o nepoată a d-nei Green, făcând cu o prietenă, o preumblare într'o trăsură cu un cal, se înnecară într'un lac, iar cadavrele lor fură regăsite fiindcă s'a văzut două pălării plutind pe suprafaţa apei. Probabilitatea unei coincidenţe între acest vis şi realitate este aşà de mică încât este egală cu certitudinea morală că nu poate fi vorba de întâmplare.

Intr'un mic număr de cazuri au existat, în mod sigur, fenomene obiective odată cu moniţiunea. Ipoteza hazardului devine şi mai şubredă.

D-na Bettany vede în camera sa o bătrână cu o manta lungă, şezând pe pământ. D-l Bettany vede şi el acelaş lucru. Amândoi recunosc că e d-na X, care s'a aflat în urmă a murit în acelaş moment.

Chestiunea calculului probabilităţilor merita cu atât mai mult atenţia, cu cât el a fost utilizat de Myers şi Richet. Insă aceşti învăţaţi nu iau destul în consideraţie întâmplarea pe care o înlătură bazându-se pe calculul probabilităţilor. Astfel Gurney, Myers şi Podmore în cartea lor precum şi Ch. Richet fac apel la acest calcul al probabilităţilor pentru a pune în relief valoarea proporţiunei dintre răspunsurile negative şi afirmative. Ei studiază cu atenţie demnă de elogii cauzele de eroare posibile. Pentru transmiterea gândului ei au făcut chiar experienţe prealabile inspirându-se de probabilitatea ghicirii, sugestiei, întâmplării, etc., iar fiecare fapt este susţinut prin cifre, a căror probabilitate este indicată. Rezultă că totdeauna numărul de cazuri afirmative întrece cu mult numărul de cazuri probabile.

S'a discutat şi se mai discută încă aplicarea calculului probabilităţilor la ştiinţele matematice şi fizice şi numeroase probleme nu-şi trag preciziunea lor decât din calculul prealabil al probabilităţilor prevăzute şi calculate de mai înainte, dar verificate în urmă prin experienţă. Teoria jocurilor de noroc face obiectul mai multor monografii; oameni de ştiinţă iluştri s'au ocupat de chestiune. Printre ei menţionăm pe Pascal, Fermat, Euler, Ampère, Jean şi Jacques Bernouilli, Lagrange, Laplace şi chiar Huyghens. Ceeace rezultă din cercetările acestora este probabilitatea unui eveniment datorit întâmplării poate fi foarte bine calculată şi deosebită de o probabilitate necesară, logică.

Această probabilitate datorită întâmplării este egală «cu raportul numărului de cazuri favorabile pentru producerea acelui eveniment față de numărul total de cazuri care se pot prezentà când așteptăm acest eveniment; toate aceste cazuri favorabile sau nefavorabile se pot produce deopotrivă».

Aceste legi riguros științifice, aplicate la studiul fenomenelor psihice se împiedecă, după cum crede Vaschide, de lipsa unor date inițiale precise. Teoria erorilor și analiza legii lui Gauss pot aduce mari servicii, dar nu pot deosibi decât într'o foarte slabă măsură erorile sistematice de erorile accidentale.

«Pentru a întreprinde un calcul oarecare al probabilităților, zice Poincaré, și pentru ca acest calcul să aibă un sens, trebuie să admitem ca punct de plecare, o ipoteză sau o convenție care comportă totdeauna un grad oarecare de arbitrar. In alegerea acestei convenții, nu putem fi călăuziți decât de principiul rațiunii suficiente. *Din nenorocire acest principiu este cam vag și cam elastic* și îmbracă forme diferite. Forma sub care l-am întâlnit mai des, este credința în continuitate, credință greu de justificat printr'un raționament apodictic, dar fără de care orice știință ar fi imposibilă. In sfârșit, problemele în care calculul probabilităților poate fi aplicat cu folos sunt acele în care rezultatul este independent de ipoteza făcută la început, cu condiție numai că această ipoteză să satisfacă condiția de continuitate».

Un fapt ni se pare sigur, zice Vaschide, în ancheta lui Gurney, Myers și Podmore, anume că dânșii au o încredere prea mare în subiecții lor, și iau drept adevăruri toate elucubrațiile numeroșilor corespondenți cari au răspuns la întrebările lor.

Vaschide crede că aceasta constitue o cauză importantă de erori, cari dealtfel explică discordanța concluziilor scoase din cercetările sale personale.

Cercetările lui Vaschide, precum și acele făcute de *Society for Psychical Research*, arată că avem aproape totdeauna:

1. O potrivire intelectuală între cei doi subiecți cari constituiau obiectul și subiectul halucinării telepatice. Mai există relații intelectuale intime, amintiri dragi, strânse în cursul multor ani; există o dragoste, un sentiment de prietenie, de rudenie sau de simpatie profundă, intelectuală, dar mai ales emoțională. Un părinte aveà halucinația telepatică a unui fiu, a soției sale, a unui prieten, etc., întocmai după cum o logodnică aveà pe a logodnicului, tatălui său, etc. Și cu cât persoana erà mai iubită, prețuită, și cu cât se bazà pe o afecțiune solidă,

cu atât halucinaţia telepatică — cel puţin în cazurile lui Vaschide — îl privià mai deseori.

2. Persoana, care făceà obiectul halucinării, erà totdeauna sugerată în agonie sau într'o suferinţă morală sau fizică atroce care erà foarte àpropiată de agonia muribunzilor.

Autorii partizani ai metapsihiei au în vedere faptele pozitive şi lasă la o parte faptele negative, cari sunt mai numeroase decât s'ar crede, mai cu seamă când e vorba de prevederi care se petrec în vise. «In vieaţa mea, zice Aug. Lumière, am visat de vreo 50 de ori că o rudă a mea murise. Din fericire n'a fost nimic exact». Tot acest autor a întrebat, în această privinţă, un număr oarecare de persoane, care au răspuns că visurile relative la moartea fiinţelor dragi nu au devenit realitate. In ancheta întreprinsă de Lumière, la câteva mii de visuri cu moarte n'a constatat nici o singură premoniţie. Dacă avem în vedere numărul extraordinar al locuitorilor de pe pământ s'ar ajunge, în timpul unei generaţii, la miliarde de visuri, dar deoarece fiecare dintre noi murim este posibil ca din numărul colosal de visuri să existe uneori coincidenţe. Dacă, ţinem seamă de calculul probabilităţilor, numărul falşelor premoniţii trebuie să fie foarte mare şi în asemenea împrejurări întâmplarea explică destul de mulţumitor coincidenţa care fatal poate să existe uneori între premoniţie şi realitate. Rămâne argumentul autorilor cari cred că valoarea premoniţiilor este în legătură cu precizarea amănuntelor constatate în realizarea ulterioară a faptelor visate. Insă, această afirmare nu rezistă la o critică serioasă şi Lumière crede că printre faptele necalculabile care se petrec în fiecare zi în univers, trebuie să fie unele care, în mod fatal, să se potrivească cu visul, numai printr'o întâmplare. Ca exemple de întâmplare curioasă Lumière citează cazurile următoare:

Duminecă 19 Iulie 1921, Lumière se duse la cinematograf. Sala erà plină, puteau să fie vreo mie de spectatori. In faţa lui se aşezară un domn şi o doamnă; aceasta din urmă aveà pe obrazul stâng o cicatrice situată la un centimetru deasupra nivelului lobului urechei; această cicatrice formà un triunghiu, cu baza verticală de 5—6 milimetri de lungă şi cu o înălţime de vreo 2 centimetri, vârful triunghiului erà îndreptat înainte. Cinci minute mai târziu, intră în sală o familie compusă din trei persoane, dintre care un tânăr de 16—18 ani, care, intrând cel dintâiu prin partea opusă, ocupă scaunul învecinat cu doamna menţionată mai sus. Acel tânăr aveà pe obrazul stâng la un centimetru deasupra lobului urechei, o cicatrice triunghiulară identică cu acea a vecinei sale.

Vasăzică, în aceeaş zi, la aceeaş oră, în aceeaş sală, se întâlneşte alături, între o mie de spectatori, două persoane străine cari să aibă o leziune cutanată, de o raritate excepţională, cu acelaş aspect, cu aceeaş formă şi cu aceeaş dimensiune.

Ne găsim în prezenţa unei simple coincidenţe, în care preciziunea şi mulţimea amănuntelor sunt cu mult mai turburătoare decât multe din premoniţiile citate de Richet.

In cazul de mai sus, Lumière crede că nu e vorba decât de o simplă întâmplare şi dacă atari coincidenţe se întâlnesc în afară de orice influenţă misterioasă, nu există nici un motiv ca ele să nu se producă şi între visuri şi fenomenele care se pot întâmplà în urmă.

In timpul războiului Lumière a văzut într'o sală dela spitalul Hôtel-Dieu din Lyon, pe vânătorul B... din batalionul al 12-lea, rănit la 3 Noemvrie 1914, cu o rană a gambei drepte, situată ceva dedesubtul genuchiului; leziunea fiind uşoară, se vindecă repede şi rănitul, după o scurtă convalescenţă, putù în curând să se ducă la batalion, de unde fu trimis pe front. Un an în urmă, la 7 Noemvrie 1915, printr'o simplă întâmplare fu rănit la aceeaş gambă; rana erà de aceeaş natură şi aproape identică cu prima; întâmplarea făcù ca să fie trimis în spital tot la Lyon; tot întâmplarea făcù ca din numeroasele spitale din acest oraş, Hôtel-Dieu să fie acela unde să fie primit, şi în acest spital de 1200 paturi, iarăş din întâmplare, bolnavul să fie aşezat în aceeaş sală.

In sfârşit, Lumière adaugă că credinţa în premoniţii poate aveà uneori o urîtă influenţă şi citează un exemplu personal.

In Octomvrie 1917, dânsul visează că, conducând un automobil, se ciocneşte cu un alt vehicul, maşina lui e sdrobită iar două din rudele sale, care se găseau cu el, au fost grav răniţi. Câteva zile mai târziu, Lumière se găsì într'o situaţie foarte critică, analoagă cu cea din vis, care cereà, ca să evite un accident grav, o hotărîre instantanee, luată cu mult sânge rece. Dacă, în acest moment, Lumière ar fi crezut în premoniţii, de sigur că s'ar fi zăpăcit şi ar fi avut prea mult noroc dacă ar fi scăpat cu vieaţă din această situaţie periculoasă. Premoniţia lui s'ar fi realizat atunci.

Credinţa în premoniţii poate deci, în unele împrejurări, să fie cauza că ele se realizează şi deaceea e bine să nu fie răspândite.

Ne găsim în aceste cazuri, în prezenţa unei simple coincidenţe în care preciziunea şi mulţimea amănuntelor sunt cu mult mai nelinişti-toare decât în multe din premoniţiuni.

Ajungem acuma la descripţiunea şi analiza scrierii automate, numită şi spirită sau medianimică care, după spiritişti explică cum un om incult a terminat cu succes, faimosul roman al lui Gh. Dickens.

Scrierea medianimică merită toată atenţia noastră, deoarece acest fenomen ar constitui, pentru spiritiştii de bună credinţă, o probă în sprijinul intervenţiei unei forţe supranaturale. Dar, cum vom vedeà imediat, explicaţia dată este greşită, însă vom zice ca Taine, că «eroarea ne-a pus pe calea unei descoperiri».

Scrierea spirită a fost studiată de Richet, Gley şi în special de Ch. Féré şi Binet. Pierre Janet i-a dat o explicare judicioasă în cartea sa *Sur l'automatisme psychologique*. La rândul lor, Myers şi Ch. Richet, au consacrat acestei chestiuni studii interesante. Iată în ce consistă scrierea automatică, care a fost analizată de cei mai mulţi din aceşti autori. Dacă unui bolnav, atins de hemianestezie i se ascunde, cu ajutorul unui ecran, braţul atins de anestezie, punându-i un creion în această mână, atunci, deseori, în mod spontan, câteodată după ce altcineva îi conduce degetele, începe să scrie în mod automatic, fie ori mereu acelaş cuvânt pe care l-a început, fie fragmente de fraze. Şi, lucru interesant, care arată că inteligenţa inspiră această scriere, este că dacă încercăm ca mâna pe care o conducem noi să facă o greşeală de ortografie, într'un cuvânt sau într'o frază, persoana în chestiune îndreptează greşeala. Altădată, e destul să punem un creion în mâna subiectului pentru ca, în mijlocul unei conversaţii, să scrie fără să-şi dea seama, răspunsuri chiar lungi, pe care i le punem în treacăt. Deaceea, cu drept cuvânt, Binet are dreptate să spună că «atunci când histericul ţine între degetele mânei anestezice un condei în poziţia necesară pentru scriere, acest condeiu înregistrează starea de conştiinţă care îl stăpâneşte».

Experienţele lui Gley sunt tot atât de demonstrative. Iată cum procedează: spune unei persoane sănătoase să ia un condeiu sau creion şi îi spune să se gândească la un nume. Apoi îi ia mâna, având aerul că o conduce, ca pe a unui copil pe care îl învăţăm să scrie. In realitate o lasă în voia ei şi se constată că persoana scrie numele la care s'a gândit, fără să-şi dea seama.

Cum se vede scrierea medianimică şi cea automatică n'au nimic extraordinar. Ele sunt cârmuite de aceleaşi regule, adică sunt conduse de activitatea inconştientului nostru. Spiritiştii tocmai din faptul că mediul care scrie, fără să-şi dea seama, diferite cugetări, sau săvârşeşte diferite acte, face să intervină spirite străine, pe câtă vreme noi credem

că o parte a muncii noastre intelectuale poate fi ignorată, ceeace se întâmplă mai cu seamă când e vorba de medii cari sunt cinstiţi.

N'avem decât să ne amintim, în această privinţă, faimosul prolog din cartea celebră a lui Hasdeu, *Sic Cogito*. Iată-l:

«PROLOG

Trecuse 6 luni dela moartea fiicei mele.

Erà în Martie: iarna plecase, primăvara nu sosise încă.

Intr'o seară umedă şi posomorîtă şedeam singur în odaie, lângă masa mea de lucru.

Inainte-mi, ca totdeauna, erà o testea de hărtie şi mai multe creioane.

Cum? Nu ştiu, nu ştiu, nu ştiu, dar fără ca s'o ştiu, mâna mea luă un creion şi-i rezemă vârful de luciul hârtiei. Incepui a simţi la tâmpla stângă bătăi scurte şi îndesate, întocmai ca şi când ar fi fost băgat într'însa un aparat telegrafic.

Deodată mâna mea se puse în mişcare fără astâmpăr, vreo cinci secunde cel mult.

Când braţul se oprì şi creionul căzù dintre degete, mă simţii deşteptat dintr'un somn, deşi eram sigur că nu adormisem. Aruncai privirea pe hârtie şi cetii acolo foarte limpede: *Je suis heureuse*; *Je t'aime*; *nous nous reverrons*, *cela doit te suffire*.

Iulie Haşdeu

Erà scris şi iscălit cu slova fiicei mele.

Ce să fie?

O va spune această carte

Haşdeu»

Din acest moment Hasdeu, sensibilizat spre a zice astfel, simte realitatea faptului supranormal şi fără să caute a-l analizà sau demonstrà, se consacră cu pasiune, exclusiv, spiritismului, în care găseşte consolarea, puterea şi curajul de a trăi. Devine un propagandist convins, formează un cerc de studii spirite, face experienţe cu diferiţi medii, din care la unii le-a lipsit chiar sinceritatea, grupează apoi în jurul lui diferite persoane atrase de respectul ce-l inspirà maestrul, iar alţii, cum a fost prof. Dr. C. I. Istrati, încercaseră ei înşişi o pierdere dureroasă.

Din informaţiile culese dela un coleg al meu dela Academie, care a asistat la câteva şedinţe de spiritism, reiese că moartea Iuliei Haşdeu a produs o impresie profundă asupra eminentului istoric şi filolog, astfel că în disperarea lui avusese, la un moment dat tendinţa să se sinucidă. Un elev devotat, ca să-l păzească dela această nenorocire, a imaginat o manoperă. S'a dus la Academie, unde se

găsesc manuscrisele tatălui lui Haşdeu, scrise în ruseşte. S'a silit să imiteze scrierea acestuia, a învăţat câteva cuvinte ruseşti şi s'a prezentat ca mediu prin care vorbeşte tatăl lui Haşdeu, arătându-i acestuia mesajul scris în limba rusă, cu scrierea aidoma ca aceea a acestuia şi prin care recomandă nepotului să nu se sinucidă. Inşelătoria a prins, căci nu puteà Haşdeu să-şi explice cum un tânăr, care nu aveà nici o cunoştinţă de limba rusă şi despre moşul său, puteà să scrie cu caligrafia mortului un mesaj dintr'altă lume. Aceasta l-a convins şi din acest moment Haşdeu a devenit un adept fervent al spiritismului. In urmă, evenimentul pe care Haşdeu l-a descris în prologul de care am vorbit l-a îndreptat tot mai mult pe calea spiritismului scriind aceà monografie, care e un fel de catechism al spiritismului român: *Sic cogito*. Starea afectivă a lui B. P. Hasdeu, în urma catastrofei morţii fiicei sale, îl destină de mai înainte la spiritism. Dinamismul inconştient a fost urmat de o realizare afectivă, cum reiese din starea lui psihică descrisă în prolog.

Am făcut numeroase experienţe de scriere automatică şi la omul sănătos, dar mai ales la cei cu anestezie histerică şi rezultatele au fost totdeauna demonstrative. Mi-aduc aminte de un bolnav pe care l-am cercetat ani de zile şi la care experienţele de scriere automatică n'au dat greş niciodată. El rămâneà mirat cum puteam să ghicesc ceeace se petreceà în mintea lui, ceeace nu erà greu deoarece inconştientul lui trădà cugetările şi afecţiile lui. Nu e nici o îndoeală că automatismul psihologic joacă un rol însemnat şi în alte fenomene, cum este acela al meselor învârtitoare. După Richet, este greu de determinat partea inconştientului în mişcările oscilatoare ale mesei. Buna credinţă a asistenţilor nu este bănuită, dar evident că ei nu pot fi nici conştienţi, nici responsabili de contracţiile muschiulare inconştiente şi involuntare. Astfel că nu se poate probà riguros că mişcările mesei se pot face fără vreo contracţie muschiulară.

Acelaş lucru pentru rapsuri. Un fisiologist eminent, Schiff, a probat că dacă deplasăm printr'o contracţie muschiulară tendonul muschiului peronier lateral se aude o pârâitură, care seamănă întru totul cu rapsurile produse de aşà zisele spirite. Această explicare fu bine primită de către savanţii, cari n'au auzit rapsurile care fac să vibreze lemnul unei mese, sgomote care uneori au un ritm muzical, care după Richet nici pe departe nu aduce cu pârâiturile tendonului. Schiff avusese ca predecesor pe un alt fisiologist A. Flint, care după ce a studiat pe surorile Fox,

spuneà că rapsurile provin din trosnirea genunchilor. La aceste obiecții de ordin experimental, spiritiștii răspunseră slab; în loc să vină cu alte experiențe, răspunseră prin teorii și încercară să întemeieze o religie nouă.

Și Jobert, chirur rancez, a explicat sgomotele auzite în ședințele de spiritism prin fenomene mecanice. Iată cum se exprimă Velpeau în această privință:

«Sgomotele, despre care vorbește D. Jobert, se întâlnesc într'o mulțime de regiuni. Sediul lor este destul de deseori șoldul, umărul, partea internă a piciorului. Am văzut între altele o doamnă care, prin unele mișcări de rotație ale coapsei, produceà un fel de muzică. Tendonul lungei porțiuni a bicepsului brahial produce atari sgomote ieșind din culisa lui când bridele fibroase, care îl rețin normalmente, se relaxează sau se rupe. Tot acelaș lucru se întâmplă cu gambierul posterior sau cu flexorul degetului mare dela picior din dosul maleolei interne. Schiff și Jobert l-au explicat foarte bine prin frecarea sau săritura bruscă în scobiturile lor sau contra marginilor suprafețelor sinoviale. Ele sunt, prin urmare, posibile dintr'o infinitate de regiuni sau în apropiere de o mulțime de organe. Când distincte sau răsunătoare, când înfundate sau nelămurite, ele variază foarte mult ca intensitate».

Trebuie să spunem că autorul care a adus o contribuție importantă la studiul mișcărilor automatice și inconstiente a fost Chevreul.

La 1 Maiu 1832, *La Revue des Deux Mondes* publică o scrisoare a lui către Ampère în care spuneà: «D-ta îmi ceri o descriere a experiențelor pe care le-am făcut în 1812 pentru a aflà dacă e adevărat, cum îmi spusese mai multe persoane, că un pendul compus dintr'un corp greu și dintr'un fir flexibil oscilează când îl ținem cu mâna deasupra unor corpuri, cu toate că brațul este nemișcat». Pendulul de care se servià Chevreul erà un inel de fier suspendat de un fir de cânepă. Dacă extremitatea liberă a firului erà ținută în mână, inelul de fier, astfel suspendat oscilà, brațul care îl ţineà fiind nemișcat. Mai întâiu s'a crezut că aceste oscilațiuni erau provocate de către corpurile situate dedesubtul pendulei și că unele corpuri, de pildă apa, un bloc metalic, o ființă vie erau în stare să le producă. Chevreul punând între aceste corpuri și pendul un izolator (o placă de sticlă, o bucată de reșină), văzù că oscilațiile se opresc. Experiența fù repetată de mai multe persoane dând acelaș rezultat. Cu toate acestea Chevreul se întrebă dacă nu cumva cauza oscilațiilor pendulului nu se găsește în mișcările imperceptibile

ale braţului şi pentru a controlà aceasta sprijinì braţul drept al persoanelor cu care experimentà pe un suport de lemn, pe care puteà să-l mişte după voinţă dela umăr până la mână. El constată că cu cât suportul se apropià de mână, cu atât mai mult mişcarea descreşteà; ea încetà din momentul ce şi degetele erau sprijinite de suport.

Originea oscilaţiunilor erà aşadar mişcările inconştiente ale braţului. Chevreul explică fenomenul astfel: mişcările nepercepute ale braţului produc oscilaţiunile; odată pornite, ele se măresc din cauza *dispoziţiunii sau tendinţei la mişcare* pe care constatarea lor o creează în mintea persoanei supusă la experienţă; dacă aceà persoană crede că ceva poate să oprească mişcarea (precum izolatorii pomeniţi) mişcarea se opreşte în adevăr: există o legătură *între idee şi mişcare*, aceeace confirmă zicătoarea: *Penser c'est agir.*

Pendulul, scrie Binet, nu este altceva decât un instrument comod pentru înregistrarea mişcărilor inconştiente ale mâinii: prin faptul că le amplificà le face vizibile. Iar Charles Richet rezumă descoperirea lui Chevreul prin cuvintele: «Printre mişcările muschiulare există un mare număr care nu sunt nici cunoscute, nici voite de cel care le execută». Fără îndoeală că orice emoţie şi orice gând sunt întovărăşite de o mişcare; în acelaş timp cu o emoţie sau o idee «are loc simultan o schimbare a presiunii sângelui, a ritmului inimii, a ritmului respiraţiei, a tensiunii diferiţilor muschi, a secreţiunii glandelor, a circulaţiei periferice din diferite organe». Această mişcare este involuntară şi de cele mai deseori inconştientă.

Tot mişcările inconştiente explică un număr oarecare de fapte observate în experienţele cu mesele învârtitoare şi în răspunsurile date prin lovituri în picioarele mesei.

Rotaţia imprimată mesei provine dintr'o tensiune nervoasă şi muschiulară inconştientă, care împinge obiectul. Răspunsurile prin lovituri sunt de sigur inconştiente la subiectul dela care provin.

Atenţia publicului a fost asupra acestor mişcări involuntare şi inconştiente prin experienţele lui Cumberland şi pretinsa «cetire a gândului». Experimentatorul călăuzindu-se de mişcările muschiulare şi mişcările expresiunii subiectului, ghiceà unde se găsià un lucru la care se gândià persoana supusă la experienţă. Gley avù idea de a reface aceste experienţe care consistă să ţină mâna subiectului şi să ghicească lucrul la care acesta se gândeşte; dar studià mişcările prin metode precise.

S'au făcut peste o sută de experienţe; după cum s'a văzut din graficele căpătate, mişcările inconştiente ale mâinii devin din ce în ce mai intense cu cât se apropie de obiectul căutat; în urmă, când e aproape să-l găsească, mâna se relaxează la unii brusc; la alţii se constată o contracţie energică. Gley explică aceasta spunând că orice imagine mentală şi orice sentiment este în legătură cu mişcări.

In experienţele zise ale lui Cumberland, mişcările se produc îndată ce ne gândim la un obiect; dacă se mai adaugă o emoţiune, se constată o accelerare a mişcărilor respiratorii şi uneori palpitaţii. Gley a înregistrat cu pneumograful lui Marey mişcările respiratorii la unul din subiecţii săi. Unii indivizi ţinând între degete o nuia flexibilă de alun fără a voì să o îndoaie, să o întindă sau să o mişte, totuş uneori se pare că nuiaua se îndoaie. Ea se învârteşte între mâinile individului şi se pare că se învârteşte singură, fără voinţa operatorului. Când atari indivizi, ţinând nuiaua în mână, trec peste o apă subterană necunoscută, nuiaua se îndoaie brusc. In 1834 Academia de Ştiinţe din Paris numise o comisiune, al cărui raportor erà ilustrul chimist Chevreul. care stabilì că mişcarea nuielii nu e produsă de vreo forţă fizică, ci de mâinile şi de muschii individului. Mişcările nuielii fiind produse de mişcările inconştiente ale individului.

Reacţia nuielii la nivelul izvoarelor şi metalelor subterane ar fi foarte adevărată, după Ch. Richet. Experienţe recente au afirmat din nou acest lucru. De pildă Pelaprat şi Viré au indicat un râu subteran situat la 13 metri adâncime. Un puţ care s'a săpat acolo a confirmat indicaţia. Rămâne de arătat dacă într'adevăr există vreo emanaţie, *o forţă rhabdică*, cum o numeşte Richet, care impresionând organismul nervo-muschiular al omului, lucrează prin intermediul acestuia asupra nuielii. Se pare că lucrările se petrec tocmai aşà. E probabil că există nişte vibraţii necunoscute (rhabdice) care deşteaptă sensibilitatea noastră criptestezică, inconştientul celui cu nuiaua face ca muschii să se contracteze şi astfel nuiaua se învârteşte. Totul se petrece ca şi cum forţa rhabdică ar venì din pământ, ar străbate corpul omenesc şi ar ajunge la baghetă. Ea poate fi oprită, întocmai ca electricitatea şi căldura, de către corpii rău conducători, precum sunt mânuşile de lână, galoşii. Nu numai apa, dar şi metalele emit această forţă rhabdică însă în grade diferite (J. de Tristan, H. Mayer, Paul Lemoine). Aşà experienţele au arătat că dacă 1 gram de aur poate pune bagheta în mişcare, pentru a obţine acelaş efect trebuie:

argint	1 gr 2	zinc	40 gr
nickel	6 »	plumb	75 »
aluminiu	15 »	cupru	125 »

Această forţă rhabdică nu lucrează, după Richet, asupra muschilor, ci asupra sistemului nervos care pune muşchii în mişcare. Excitaţia nervoasă este une ori aşà de violentă încât unii sensitivi sunt cuprinşi de un fel de criză convulsivă, când trec pe deasupra unui izvor subteran pe care nu-l ştiu.

Afară de aceasta, experienţele de spiritism sunt frecventate de persoane cu o stare constituţională mai mult sau mai puţin deosebită, la care se adaugă, uneori cel puţin, în afară de curiozitate şi dorinţa arzătoare de a intrà în legătură cu vreun mort iubit. Iată câteva amănunte în aceasta privinţă: Fenomenele sunt provocate de o societate de iniţiaţi într'o odaie în care se găsesc câteva accesorii (masă, etc.); e vorba de indivizi de ambele sexe de mentalitate şi cultură foarte deosebită (dintre care deseori câţiva «oameni de ştiinţă»). Obscuritatea este, cu excepţii, indispensabilă, ca şi starea specială psihică a asistenţilor cari îşi concentrează atenţia asupra fenomenului căutat; scepticii sunt consideraţi ca o piedecă în realizarea lui.

Mediul este indispensabil în majoritatea cazurilor. El este deobiceiu un ignorant sau cu o mentalitate mediocră, de cele mai multe ori o femeie, care oferă deseori simptomele şi starea mentală a nevrozei histerice, fiind prinsă de multe ori înşelând, cum s'a întâmplat şi cu faimoasa Eusapia Paladino (conştient sau inconştient).

Persoanele, care se ocupă cu fenomenele supra-normale, se deosebesc (în afară de spiritul utilitar al unor profesionişti) prin căldura, prin pasiunea cu care judecă lucrurile în care cred. Oamenii de ştiinţă cei mai dedaţi cu observaţia, cu experimentarea, cu critica faptelor (astronomi, chimişti) se arată, faţă de supra-normal, adepţii cei mai ferventi ai logicei afective: ei explică, înainte de a criticà, chiar înainte de a observà. Ei au încredere în simţurile lor şi nu discută niciodată ceeace simt, văd şi aud. Când aplică supranormalului metoda ştiinţifică, se găseşte totdeauna un moment în care credinţa lor precedă sau depăşeşte dialectica lor.

Un exemplu demonstrativ în această privinţă ni-l dă Lombroso, care în cartea lui strânge mărturiile cele mai extraordinare fără să le facă cea mai mică critică (fantome, vrăjitori, acţiunea medicamentelor la distanţă, transferarea vederii în vârful nasului şi a mirosului în

călcâiu la o isterică, etc.). Lombroso, medic psihiatru, dă drept probă de realitatea obiectivă a «dublului» spirit halucinația autoscopică a unui bolnav istovit de o hematemeză. «Indată ce Lombroso s'a apucat de studierea fenomenelor spirite, știința lui dispare și e înlocuită printr'o credulitate fără margini» (G. le Bon).

Ședința supra-normală se petrece într'o atmosferă emoțională intensă și contagioasă față de care fiecare asistent reacționează în mod diferit (neliniște, groază, entuziasm, sentiment de mister sau de miracol, etc. Impresiunile observatorilor deasemenea variază foarte mult (necredința, îndoeala, convingerea). Unul a văzut o flacără, altul o licăreală, altul o limbă de foc, un altul nimic; pe când unul vede o perdea fâlfâind, un altul vede un cap, părinții văd pe fiica lor cea moartă și o sărută, etc. (Hesnard).

Mediul începe. Singur sau cu ajutorul a 1—2 persoane, pun mâinile pe masă. Degetele se ating. Cercul este suficient. Masa pare că vâjie. La început, numai cei inițiați îi simt trăsăturile ei intime. Apoi acestea devin evidente pentru toți, masa se mișcă, alunecă și se ridică.

«Mediul își pune mâna pe a altuia și cu cealaltă mână, lovește aerul de 1-2-3-4 ori, care lovituri sunt auzite în masă; vibrațiile produse de aceste lovituri se simt și se aud ca cevà care te fac să te gândești la niște ciocniri electrice. Se înțelege că picioarele mediului nu ating picioarele mesei.

«Mediul pune, în acelaş timp cu noi, mâinile pe masă. Atunci loviturile din masă se aud mai puternice decât în cazul precedent.

«Aceste lovituri au fost atribuite (după cum s'a văzut) unor trucuri: muschi care trosnesc, sau alte manopere ale mediului. După studiile comparate ce am făcut, mă cred îndreptățit să afirm că acest al doilea fapt este tot așà de sigur ca și primul. Se capătă astfel, lovituri, care dau tot felul de ritmuri și răspunsuri la toate întrebările, prin niște convenții simple, dacă de pildă hotărîm ca 3 lovituri înseamnă *da*, că două lovituri înseamnă *nu*, și cetind literile alfabetului se vor puteà dictà cuvinte prin lovituri în momentul când se spune această literă.

«In cursul experiențelor noastre, când nu primirăm nici un răspuns la întrebările noastre, un fotoliu, așezat la vreo 60 cm. depărtare de piciorul mediului (pe care țineam piciorul meu, pentru a fi sigur că nu se servește de el), un fotoliu zic, se urnì din loc și venì târâș la noi. Il împinsei îndărăt, dar el venì iarăși spre noi. Acest fenomen s'a petrecut în două ședințe. El ar fi putut fi obținut, fie trăgând fotelul cu

o sfoară, fie întinzând piciorul. Dar, fenomenul s'a produs de 5—6 ori spontan, când fotelul se săltă şi se răsturnă, fără să fie atins de cineva.

«Nişte perdele din apropierea mediumului, dar nu în contact cu el, se umflară par'că ar fi fost bătute de vânt. Le-am văzut deseori svârlite peste capetele spectatorilor.

«Pe când eu ţineam una din mâinile Eusapiei în mâinile mele, iar, un prieten astronom, îi ţineà pe cealaltă, furăm amândoi atinşi pe torace şi pe umăr, par'că de o mână nevăzută.

«...Aceste atingeri par'că vin dela o fiinţă nevăzută şi sunt cam neplăcute...».

«Se aud lovituri în masă, sau chiar masa se mişcă. In lemn să produce uneori o desfăşurare de forţe aşà de violentă încât se sfărâmă. Masa de care m'am servit a fost ruptă şi reparată de mai multe ori... Masa, întrebată prin semne convenţionale, răspunde. Unele răspunsuri n'au nici o valoare literară, ştiinţifică sau filosofică... Câteodată, ideile emise par a venì dela o personalitate străină şi ipoteza spiritelor se prezintă în mod firesc. Incepe un cuvânt. S'ar crede că putem ghicì sfârşitul. Il scriem ca să nu pierdem timpul; masa se agită, devine nerăbdătoare: nu e aşà. Ea a dictat un alt cuvânt. Există deci în ea un element psihic pe care suntem siliţi să-l recunoaştem, oricare ar fi natura lui.

«In cursul experienţelor se văd apărând fantome, mâini, braţe, capete, e fiinţa omenească întreagă. Am fost martor, la 27 Iulie 1897, la Montfort d'Amaury, când D. de Fontenay, declarând că vede o umbră între el şi mine (ne găseam faţă în faţă, controlând pe Eusapia, pe care o ţineam fiecare de mână) şi eu, nevăzând nimic, îi spusei să schimbăm locurile. Şi, atunci, văzui şi eu un cap de om bărbos, destul de vag, care treceà ca o siluetă pe dinaintea unei lampe roşii pusă pe o mobilă. Prima dată nu o putusem vedeà din cauză că lanterna se aflà în spatele meu, iar fantoma se găsià între d-l de Fontenay şi mine. Intrebând dacă pot atinge barba, mediul îmi spuse: întinde mâna. Simţii atunci, pe dosul mâinii, atingerea unei bărbi foarte mătăsoasă». (Flammarion, Forces naturelles inconnues. *La Revue* 1-er novembre 1906).

Toate aceste fenomene extraordinare se petrec în prezenţa noastră, în sala care, după dorinţa mediului, se întunecă din ce în ce mai mult. Ca să se manifesteze nouă «spiritele» se adresează organelor noastre senzoriale, vederii, auzului. Cu toţii am văzut, cum masa se ridică, am auzit loviturile din ea, dela ea sau din aer; am fost iniţiaţi în această tiptologie care, prin răspunsurile date la întrebările noastre, dau sunetelor

produse de lovituri, un înțeles, înțelesul unei cugetări exterioare pe care unii o numesc extra-terestră. Am dat puțină importanță banalității răspunsurilor date și ne-am interesat mai ales de «exterioritatea» minunată care ne dădeà răspunsurile și dacă Victor Hugo ne-a răspuns ca un Calino iar Voltaire ca la Palice, am fost mai puțin mirați de prostia sau vulgaritatea răspunsurilor, deoarece imaginația noastră ne făceà să întrevedem lucruri turburătoare în fenomenul de «supraviețuire» al lui Victor Hugo sau Voltaire.

Ca să arătăm că într'adevăr în experiențele de spiritism nu se iau mai niciodată măsuri riguroase de control, pentru ca rezultatele obținute să fie la adăpostul oricărei bănueli de fraudă, nu avem decât să istorisim amănuntele anchetei întreprinse de un ziarist foarte energic, Heuzé, care a arătat, până la ultima evidență că și mediul celebru, cu care a experimentat altădată Ch. Richet, Marthe Béraud și chiar și altul, Guzik, nu mai puțin celebru, asupra căruia s'au făcut experiențe la Institutul de metapsihie cu rezultate admirabile, n'au dat decât rezultate negative sau chiar frauda nu erà exclusă. Iată ce s'a constatat în procesul-verbal al primeì comisiuni compusă din oameni într'adevăr distinși.

Louis Lapicque, Georges Dumas, Henri Piéron, Henri Laugier, după instigația lui Paul Heuzé au întreprins experiențe cu mediul d-nei Bisson, Eva C., într'un laborator de fisiologie. După indicațiile d-nei Bisson s'a preparat o cameră obscură în laboratorul de fisiologie al Facultății de științe. In această sală (2,60 × 2,50 m.; înălțimea 3,40 m.) s'a făcut un tavan de lemn înnegrit, la înălțimea de 2,40 m. dela sol, și s'au așezat două perdele negre ca să delimiteze un cabinet de 1,20 × 1,10 m., unde să se așeze fotoliul mediului. O lampă electrică roșie fu așezată în cabinet, ca să dea o lumină slabă. La exterior, un dispozitiv de iluminat nu luminà decât slab partea superioară a corpului mediului... Toți pereții sălii erau înnegriți, chiar pe geamurile unui dulap s'a lipit hârtie neagră spre a se evità fenomenele de reflexiune luminoasă.

In ceeace privește controlul, mediul se desbrăcă complet, într'o sală vecină, în fața unuia din membri comisiunii și se îmbrăcă cu un tricou negru, făcut dintr'o singură bucată, încheiat la spate, tricou examinat și păstrat în laborator. Pe urmă, se examină nările și gâtul, apoi mediul, despletită, dădeà ambele mâini unui controlor și intră în sala de experiențe. Acolo, d-na Bisson adormeà. Mâinile mediului erau ținute de controlori, în tot cursul ședinței. Dela a șasea ședință d-rul Laugier se așeză în cabină pe un scaun lângă mediu.

Experiențele au început la 20 Martie și au durat până la 23 Iunie. In total au fost 15 ședințe.

Dacă comisiunea n'ar fi văzut pe d-na Bisson adormind pe Eva, n'ar fi știut aceasta: Eva C. luă parte la convorbiri, zâmbià când se făceà o glumă, glumește, dă sfaturi, discută și... chiar adoarme. Pe urmă mediul cade într'o stare specială (de «prise»), când respirația devenià superficială și repede, întovărășită de tremurături, urmate de perioade de expirație foarte prelungite și sgomotoase, cu răsturnarea capului pe spate și extensie forțată. Această respirație forțată precum și fenomenele ce o întovărășesc sunt gesturile caracteristice ale silințelor de a vomità.

Dacă se lasă de o parte emisiunea de salivă, înghițită de mediu sau rămasă pe tricou, numai de două ori mediul a arătat ceva care să fie «ectoplasmă». De două ori când această substanță («ectoplasma») a ieșit din gura mediului, acesta a reabsorbit-o imediat. Comisiunea neputând să o pipăe, din cauza opunerii d-nei Bisson, n'a putut s'o descrie exact.

Odată mediul a scos dintre buze câțiva milimetri dintr'o materie destul de analoagă, ca aspect, cu o foaie de cauciuc, care n'a putut fi bine examinată, din cauză că a fost înghițită de mediu.

Comisiunea a conchis că nimic nu îndreptățește că această apariție să fie numită ectoplasmă.

Dealtfel, cu toate că comisiunea recunoaște buna credință și zelul pentru știință ale d-nei Bisson, constată totuș, în ceeace privește «ectoplasma», că rezultatele experiențelor sunt negative.

In raportul d-lor Lapicque, Dumas, Piéron și Laugier se pot cetì următoarele relativ la mediul Eva:

«...Intâia dată se vedeà (și mai ales în secunda în care lampa de buzunar erà apropiată brusc) un fel de disc subțire resistent în aparență, întunecat la coloare, înconjurat de o substanță mai moale care atârnà ca niște destrămături cenușii și păreà impregnat cu mucus. Toată apariția aceasta aveà, afară din gură, cam 6 centimetri pe 3. Substanța erà cu totul inertă și, menținută între buzele mediului, nu aveà alte mișcări decât acele ce i le imprimà gura. Ea fù reabsorbită odată, reieșì un moment, fiind reabsorbită în urmă definitiv printr'o aspirație repede...

«A doua oară... mediul mestecà iarăș, frământând ceva în gură... și scoase dintre buze câțiva milimetri de materie destul de analoagă

ca aspect cu o foaie de cauciuc cu o faţă mai luminoasă şi cu cealaltă mai întunecată.

«...Vasăzică, *am constatat în două rânduri*, o substanţă pe care mediul o scoate din gură în urma unor silinţi prelungite care nu pot fi interpretate, din punct de vedere fiziologic, decât ca nişte silinţe de a vărsà, substanţa care n'are nici o mobilitate proprie, şi pe care o înghite aproape imediat».

Relativ la experienţele celor trei psihologişti dela Sorbona, Ch. Richet se exprimă astfel în *Revue metapsychique:*

«...Prietenii mei Lapicque, Piéron şi Laugier, câte şi trei fisiologişti eminenţi... sunt nişte oameni împotriva cărora nu e nimic de zis. Au privit; n'au văzut nimic; şi atunci dânşii spun: «*N'am văzut nimic*».

Mai departe:

«... Lapique şi Piéron nu s'au înşelat. *N'au văzut nimic*, deoarece nu erà nimic. *Aşà au spus* şi au avut dreptate».

Experienţele sunt şi mai defavorabile cu faimosul mediu Guzik, pentrucă acesta a fost prins fraudând. Nu mai e nici o îndoeală în această privinţă.

Comisiunea erà compusă din P. Langevin, profesor de fizică la Collège de France, Et. Rabaud, profesor de biologie, H. Laugier, şef de lucrări de fisiologie la Sorbona, A. Marcelin, asistent de chimie fisică la Sorbona şi Meyerson, sub-director al laboratorului de psychologie fisiologică. Experienţele au avut loc în laboratorul de biologie al Facultăţii de ştiinţe din Paris, iar comisiunea a făcut un raport (Noemvrie—Decemvrie 1923).

D. de Jelschi, care experimentase cu Guzik, pretindeà că acesta poate produce: mutări din loc ale lucrurilor, fenomene luminoase, contacte şi atingeri variate, sgomote, uneori apariţia unor forme luminoase care spun cuvinte în diferite limbi; uneori creioane aşezate pe foi de hârtie au scris semne variate.

Comisia de control a hotărît să facă mai întâiu o serie de şedinţe cu control redus, în care să vadă ce fel de fenomene poate să producă mediul, apoi, într'altă serie de şedinţe printr'un *control riguros* să verifice, să determine şi să aplice acele fenomene.

Prima serie de şedinţe, se face în întunerec. Mediul, controlorii şi asistenţii se aşează în jurul mesei, ţinându-se de degetul cel mic şi cu mâinile puse pe o fâşie de hârtie fosforescentă ce se găsià pe marginea mesei. Această fâşie nu luminà decât poziţiile şi mişcările mâinilor

mediului şi controlorilor. Controlorii aşezaţi la dreapta şi la stânga mediului se silesc să controleze piciorul corespunzător al mediului, făcând cu genunchiul şi piciorul lor un contact cât se poate de permanent. Fenomenele observate au fost variate, însă nu s'a produs nici un fenomen luminos. Din contră s'au observat atingeri sau aruncarea lucrurilor la distanţă. Este de observat că toate fenomenele de contact s'au produs în apropierea mediului, şi au interesat partea dreaptă a controlorului din stânga şi partea stângă a controlorului din dreapta. S'au mutat din loc lucruri aşezate în apropierea mediului. Diferite fapte arată că mediul, în cursul şedinţei, îşi scoteà de sub control un picior şi lăsà celor doi controlori vecini, un singur picior comun. Odată d-l Langevin a observat pe haina sa o urmă de praf în formă de călcâiu. De notat că mediul purta tocuri de cauciuc.

Mediul se foloseşte de următoarele mijloace spre a-şi liberà unul din picioare: 1) se agită mult, aşà că controlorii pierd controlul picioarelor; 2) îşi pune un picior sub altul, aşà că controlorii controlează acelaş picior. Laugier l-a prins asupra faptului.

A doua serie de şedinţe (în număr de 4) au fost făcute cu 2 controlori automatici:

1. Picioarele mediului cu picioarele controlorilor erau legate, în dreptul glesnelor, cu nişte sfori.

2. S'a aşezat pe hainele mediului nişte făşii de 4 milimetri impregnate cu sulfură de zinc radiferă, care e fosforescentă. Atari făşii s'au mai pus la mâini, la coate, la genunchi, la glesne, la vârful picioarelor mediului, precum şi la cravata acestuia.

In aceste condiţii s'au ţinut patru şedinţe, cu rezultat complet negativ. Nu s'a produs nici un fenomen: nici contact, nici deplasare.

Controlul automatic a făcut să dispară orice manifestare «medianimică».

Pentru aceste motive Comisiunea conchide în raportul ei că fenomenele observate în prima serie de experienţe n'au nimic misterios, deoarece mediul le produce:

a) Servindu-se de coate pentru unele contacte.

b) Scoţându-şi de sub control unul din picioare: atunci face deplasări, contacte, aruncarea obiectelor prin mijlociree acestui picior liber.

Ce să mai zicem în faţa constatărilor făcute de d-rul Fournier, care continuând cercetările lui Crawford, unul din părinţii metapsihiei obiective, a constat că mediul lui Crawford erà o femee incorectă.

Miss Kathleen Goligher este mediul observat şi studiat timp de 6 ani de către Crawford, profesor de mecanică la Institutul tehnic municipal din Belfast, şi a servit la ceeace Richet denumeşte «admirabile lucrări» ale savantului englez.

De fapt, rezultatele acestor lucrări, publicate în trei volume, au fost considerate de către toţi metapsihiştii ca având o importanţă deosebită. Se poate spune că Miss Goligher şi cu M-lle Eva sunt bazele metapsihicei obiective.

Crawford pătrunzând în cercul Goligher, care se compuneà din 6—7 persoane, rude cu Kathleen, a studiat mecanismul telekineziei şi a văzut cum ectoplasma iese din corpul mediului, se întinde la o distanţă oarecare, se ridică ca un ciomag («pârghia psihică») punând în mişcare masa sau alt lucru.

D-rul Crawford, sinucizându-se în 1920, prin testament a destinat pe E. Fournier d'Albe să facă noui cercetări cu acelaş mediu. Fournier d'Albe observă că fenomenele se puteau explicà prin «mijloace ordinare». In adevăr, aşà zişii operatori invizibili luaseră nişte lucruri dintr'un coş şi dintr'un carton. Insă, în realitate, mediul se servià de picioare spre a operà în coş, care nu se aflà decât la o distanţă de 30 cm., sau pentru a răsturnà cartonul cu lucrurile din el.

Când în cursul şedinţelor apărù şi ectoplasma, Fournier d'Albe putù să o fotografieze: erà vorba de o cârpă, cum se vede foarte bine în fotografie.

In timpul unor experienţe cu scaunul de trestie întrebuinţat de d-rul Crawford, se produseră fenomene de levitaţie. Privind cu atenţie Fournier d'Albe văzù cum scaunul e mişcat de piciorul mediului şi de o parte a gambei.

In cursul altei experienţe Fournier, care se găsià între mediu şi tatăl ei, atingeà cu indexul drept coapsa mediului şi cu indexul stâng, coapsa dreaptă a lui Goligher bătrânul, având grije să nu apese, dar să aibă numai un uşor contact cu vestmintele lor. «Am simţit bine, zice el, că mişcările celor două coapse se făceau la unison cu mişcările mesei».

In 1921, în urma acestor constatări. Fournier a scris mediului următoarele:

«Scumpă Miss Goligher

Rezultatele celor 3 luni de experienţe făcute cu d-ta şi cu cercul Goligher nu mi-a dat nici o probă definitivă în ceeace priveşte originea

psihică a fenomenelor la care am fost martor. *Ele, n'au, prin urmare nici o valoare. Am hotărît deci să nu mai țin nici o ședință*

Fournier d'Albe».

Totuş, bazat pe aceste experiențe dubioase Richet a putut să scrie în 1922, în Tratatul său de Metapsihie, p. 522:

«In rezumat, trebuie să dăm o *valoare decisivă* experiențelor lui Crawford, cele mai frumoase care au fost făcute după cele cu Eusapia și cu Home».

Ancheta întreprinsă de Heuzé, precum și experiențele făcute de cele două comisiuni dela Sorbona, compuse din oameni competenți și de o autoritate netăgăduită, care au luat măsurile cele mai riguroase, sunt cu totul defavorabile existenței fenomenelor care caracteriză metapsihia obiectivă a lui Richet (ectoplasmele, levitația, etc.).

Fără îndoială că experiențele negative n'au valoarea faptelor pozitive şi s'ar puteà admite că Eva, faimosul mediu al lui Ch. Richet și al d-nei Bisson, precum și Guzik mediul considerat de Institutul metapsihic ca un fenomen extraordinar, nu se aflau în condițiile psihice necesare pentru a produce diferitele fenomene despre care vorbim. Aceea ce izbește însă pe un observator imparțial, care nu dorește decât cunoașterea adevărului, fiind liber de orice credință și de ori și ce prejudecată, este că cei doi medii au fost prinși înșelând, întocmai cum s'a întâmplat şi cu Eusapia Paladino altădată. Neapărat că partizanii îndărătnici ai spiritismului sau metapsihiei vor puteà totuş să obiecteze că din momentul ce Eusapia Paladino și alți medii au fost prinși înșelând, nu rezultă că celelalte experiențe, în care s'au luat măsuri riguroase, n'ar puteà să fie considerate ca veridice, căci chiar dacă n'ar existà decât o singură experiență, în care s'au luat absolut toate măsurile necesare pentru excluderea înșelării, ar fi deajuns spre a dovedì existența unor fenomene pe care știința actuală, cu datele ei incomplete, nu le poate lămurì. Dar există oare această singură experiență? Flournoy, unul dintre adepții cei mai sinceri și cei mai obiectivi ai metapsihicei, crede că a asistat la o atare experiența, când a fost făcută în prezența lui Richet, cu Eusapia Paladino.

In ceeace mă privește admit că nici Richet, nici Flournoy n'au fost victima unei iluzii și că Eusapia Paladino n'a fraudat. Nu pot însă exclude cu totul rolul mișcărilor inconștiente şi automatice, atât de frecvente la unii histerici, iar Eusapia Paladino erà histerică. Aceste

considerații ne îndreptățesc să fim rezervați în ceeace privește existența fenomenelor: ectoplasmii și levitații.

Profesorul Branly, care a făcut descoperiri însemnate în domeniul electricității și care a asistat la ședințe de spiritism făcute cu medii celebre, a pus la îndoeală valoarea celor mai multe din experiențe, deoarece spiritismul e condus într'un mod foarte puțin științific, Branly deși nu cunoaște nici un fapt probat de telepatie, totuș nu o neagă. Se poate, zice el, că alături de electricitate să existe, în natură, un alt agent pe care nu-l cunoaștem; nu este imposibil că să existe ondulații în eter care să se contrarieze. Insă să fim cu băgare de seamă, când vorbim de ondulații, căci teoria ondulației nu este decât o teorie.

In ceeace privește manifestările psihice, precum sunt ridicările de obiecte grele, Branly a văzut, sau i s'a părut că vede așà ceva, căci ne putem face iluzie de fenomenele pe care nu le putem reproduce în împrejurări identice. Aceste fenomene, pentru moment, nu sunt de domeniul științific.

Experiențele la care au luat parte Branly, Debienne, etc., având ca mediu pe Eusapia, nu au fost conduse cu o metodă științifică iar pe de altă parte Branly nu a putut constatà nimic în cursul lor.

Intr'o seară, după terminarea ședinței cu Eusapia, un pahar care se găsià la o mică distanță de Eusapia se sparse. Branly rugă pe Eusapia să refacă imediat această experiență: ea nu voi. Insă, pentru a observà bine un fenomen, trebuie să-l repetăm de mai multe ori, ceeace nu se întâmplă în experiențele psihice, unde avem cea mai mare neorânduealǎ.

Când vine cineva la Branly aducându-i fotografii de fenomene psihice, el le privește cu atenție și spune aducătorului: — alege una din aceste fotografii și reprodù acelaș fenomen! A dat acelaș răspuns unui personaj distins care fotografiase fluide (datorite, probabil, cum a demonstrat Guébhard, mișcărilor lichidelor din cuveta de fotografie). Ceeace nu s'a putut face.

De sigur că spiritiștii vorbesc de «aparate științifice», de lucrări de «laborator». Insă aparatele lor sunt proaste sau stricate; chiar balanțele sunt neechilibrate. Experiențele lui Baraduc cu biometrul lui, dădu prilej lui Branly să observe că atunci când apropià mâna de aparat pentru a face să devieze acul, plecà capul ca să citească cifra marcată și i se părù că căldura capului său influențà aparatul. Imaginà un dispozitiv care permiteà cetirea cifrei cu o lunetă așezată la 50 cm.: nu se mai produceà nimic.

Experienţele Institutului metapsihic par lipsite de metoda ştiinţifică. Totuş, Branly nu neagă putinţa unor atari fenomene, dar vrea probe, pe cari experimentatorii n'au fost în stare să le arate când a existat un adevărat control. Afirmările Congresului din Copenhaga valorează cât valorează afirmările fiecăruia din membrii Congresului, însă când aceşti domni primesc o desfidere, răspund că persoana care îi desfide este ori puţin interesantă ori că merită dispreţul. Acesta e pentru Branly un raţionament anti-ştiinţific.

V

CRITICA METAPSIHIEI SUBIECTIVE ŞI OBIECTIVE

După ce am expus, pe cât se poate de obiectiv, faptele şi documentele cari constituesc spiritismul şi conţinutul metapsihiei subiective şi obiective, avem datoria de a supune unei critice severe valoarea acestor fapte, precum şi interpretarea lor în lumina datelor actuale ale istologiei, fiziologiei şi psihologiei. Ştiinţa, cum a zis foarte bine Sir William Thompson, este ţinută, prin eternele ei principii de onoare, să privească în faţă, fără frică, toate problemele care i se prezintă, dar, când e vorba de o problemă atât de turburătoare şi aşà de solemnă, ca aceea a unei vieţe după moarte, precum şi a existenţei unei fiinţe nemuritoare în jurul nostru, credem, cu Laplace, că rigoarea probelor trebuie să fie în proporţie cu gravitatea concluziilor.

Spiritismul nu poate fi pur şi simplu o credinţă oarecare, căci atunci fiind de domeniul sentimentului nu poate servì ca obiect al unei ştiinţe pozitive, care trebuie să fie analizată cu toată seriozitatea. Să nu uităm cuvintele admirabile ale lui Claude Bernard: *în ştiinţă credinţa e o greşeală iar scepticismul un progres. Toate sistemele creiate de ştiinţă în epoca lor embrionară trebuiesc uitate mai târziu, când ştiinţa tinde să se constitue şi vor dispăreà ca nişte mijloace transitorii, devenite nefolositoare. Progres nu va să zică restaurarea sau redeşteptarea vechilor sisteme, adevăratul progres înseamnă părăsirea lor şi înlocuirea lor prin cunoaşterea legii fenomenelor.*

Ce constatăm însă la partizanii existenţii unor facultăţi speciale (criptestezia), cum de pildă este Ch. Richet, şi ai existenţei unei vieţi după moarte? Ei invoacă argumentul de autoritate, cu alte cuvinte: *magister dixit*. Iată cum se exprimă Richet în această privinţă:

«Am cetit şi recitit, am studiat şi analizat lucrările scrise asupra acestui subiect şi declarăm că este foarte neverosimil, şi chiar imposibil, ca nişte oameni iluştri şi cinstiţi, precum sunt Sir William Crookes, Sir Oliver Lodge, Reichenbach, Russell Wallace, Lombroso, William James, Schiapareli, Fr. Myers, Zöllner, A de Rochas, Ochorowicz, Morselli, Sir William Barrett, Ed. Gurney, C. Flammarion, şi atâţia alţii, să se fi lăsat cu toţii, în sute de împrejurări deosebite, cu toată ştiinţa lor, cu atenţia lor încordată, să fie înşelaţi de nişte şarlatani şi să fie victimele credulităţii lor. Cu toţii şi totdeauna nu au putut fi aşà de orbi ca să nu vază înşelătoria care trebuià să fie grosolană; atât de imprudenţi să conchidă în împrejurări când nici o concluzie nu erà îndreptăţită; destul de nepricepuţi pentru ca, nici unii nici alţii, să nu facă o singură experienţă în contra căreia să nu fie ceva de zis. A priori, experienţele lor merită să fie cercetate, iar nu să fie înlăturate cu dispreţ».

«Istoricul ştiinţelor ne arată că descoperirile cele mai simple au fost respinse, a priori, pe motivul că ele ar contrazice ştiinţa. Anestezia chirurgicală a fost negată de Magendie. Rolul microbilor a fost contestat timp de 20 ani de toţi academicienii din toate Academiile. Galileu a fost băgat în închisoare pentrucă a spus că pământul se învârteşte. Bouillaud a afirmat că telefonul nu erà altceva decât ventrilocia. Lavoisier a zis că din cer nu pot cădeà pietre, fiindcă în cer nu sunt pietre. Circulaţia sângelui nu a fost admisă decât după 40 de ani de vorbărie stearpă». Intr'un discurs, pronunţat în 1827, la Academia de Ştiinţe din Paris, strămoşul profesorului Ch. Richet anume P. S. Girard, consideră ca nebunie gândul că s'ar puteà aduce prin ţevi apa în caturile de sus ale caselor. In 1840, J. Müller afirmà că niciodată nu va fi cu putinţă să se măsoare viteza influxului nervos. In 1699 Papin construise cea dintâiu corabie cu aburi. O sută de ani mai târziu, Fulton făceà din nou această descoperire, cari nu fu recunoscute ca aplicabilă la navigaţie decât după 20 ani. Când, în 1892, Ch. Richet, călăuzit de ilustrul Marey, făceà primele sale încercări de aviaţie, nu găsì decât neîncredere, dispreţ şi batjocuri. S'ar puteà scrie un volum întreg, care să cuprindă toate prostiile cari au fost spuse, în momentul când s'a făcut o descoperire, chiar contra descoperirii însăş.

«Să băgăm seamă că nu e vorba de oameni de rând; — părerea oamenilor de rând nu are nici o importanţă — ci e vorba de savanţi. Insă savanţii îşi închipuesc că au hotărît ei graniţele pe care ştiinţa viitoare nu poate să le treacă. Cum a zis cu spirit C. Flammarion «trans-

formaţi în nişte pietre cari indică chilometrii, ei sunt aşezaţi pe marginea drumului progresului.

«Când ei spun că cutare sau cutare fenomen este imposibil, ei confundă din nenorocire ceeace este contradictoriu cu ştiinţa şi ceeace este nou în ştiinţă. Trebuie să insistăm; căci acest fapt este cauza profundă a neînţelegerii.

«Chimia, astăzi este o ştiinţă care produce minuni, la început a fost alchimia, soră cu astrologia.

«Contimporanii noştri, dacă ar fi trăit în secolul XV, ar fi avut încredere în alchimie şi în astrologie. Şi ar fi făcut bine, fiindcă prin încrederea ce au avut oamenii în ele, alchimia a devenit chimia, iar astrologia a devenit astronomia. Astăzi Richet are în Metapsihie o încredere absolută şi crede că nu va fi nevoie de 400 de ani, ca să ajungem la o ştiinţă tot atât de precisă ca şi Chimia actuală.

«Metapsihia, în deosebire de alte ştiinţe, se adresează nu unor forţe oarbe, ci unor forţe inteligente, adică capabile de fantezie, de intenţii (vrăjmăşeşti poate). Şi atunci cum să atacăm problema? Din fericire nu este deloc probabil că aceste forţe inteligente să nu fie supuse unor legi şi, prin urmare, să fie accesibile cercetărilor noastre.

Legile acestea trebuie să le cunoaştem. Cine ştie dacă nu ne va ajutà, în acest scop, — însuş inteligenţele de care am vorbit».

Trebuie să mărturisim că aceste argumente sunt slabe mai întâiu pentrucă dacă unii învăţaţi au putut să nege rolul microbilor sau că Bouillaud a afirmat o herezie, sau că circulaţia sângelui n'a fost admisă decât după discuţii numeroase, nu rezultă că urmează să admitem, fără control părerea tuturor oamenilor superiori.

Faptul că oameni distinşi, ca Crookes, Myers, James, Wallace, Sir Conan Doyle, Flournoy, Flammarion, M. Maeterlink, Ch. Richet, etc., au admis realitatea fenomenelor metapsihice, nu ne obligă să avem aceeaş părere ca aceşti iluştri învăţaţi, căci argumentul autorităţii în ştiinţă nu are decât o valoare mediocră. Afară de aceasta, acestor nume ilustre, cari admit fenomenele spirite, se poate opune alte nume, tot atât de ilustre, cari au fost sceptice. N'avem decât să citàm pe Darwin, Spencer, Faraday, Huxley, Tyndall, Branly. Credem că argumentul autorităţii trebuie înlăturat, mai cu seamă, când e vorba de un lucru extraordinar.

Un alt punct slab în cercetările de metapsihie subiectivă şi obiectivă este că diferiţi învăţaţi ca Ch. Richet, Schrenk-Notzing, etc. nu au

luat toate măsurile spre a nu cădeà victimele erorii. Am văzut că unii învăţaţi şi chiar Ch. Richet recunosc că unii medii au fraudat, totuş nu s'au pus la adăpostul înşelătoriilor şi chiar au fost de o credulitate care se împăcà greu cu rigoarea reclamată de ştiinţă. Iată ce crede, în această privinţă, Pierre Janet, care este un observator imparţial şi foarte competent în materie.

După acest autor, există o problemă pe care Richet n'ar fi tratat-o suficient. E vorba de condiţiile în care se fac experienţele cu medii. Richet crede că se pot constatà fapte interesante, chiar dacă experienţa are loc în nişte condiţii neperfecte. De pildă, el spune «că precauţiunile, cu toate că sunt indispensabile, micşorează intensitatea rezultatelor. Dacă voim să avem şedinţe strălucite, să lăsăm, la început, mediul liber, supravegherea să se facă mai târziu». Un alt amănunt: a văzut «la câţiva centimetri» nişte mărețe ectoplasme şi nu a pus mâna pe ele! El promisese să nu pipăie ectoplasmele ce ieşeau din corpul mediului, deoarece atingerea acestor produse ciudate pare a nu fi lipsite de primejdii pentru mediu. Mai întâiu chestia primejdiei ce ar existà pentru mediu e discutabilă; există unele spirite, precum a fost Kate King, care a dat şuviţe din părul ei. Phrygia a lăsat pe Richet să-i ia un fir de păr din cap, d-na d'Espérance a dăruit, celor ce asistau la experienţă, o bucată din îmbrăcămintea ei şi mediul n'a murit. Şi chiar dacă ar fi existat primejdia unei crize de nervi, cum ne-am puteà asigurà, altfel decât prin pipăire, etc., că nu este fraudă. Atunci, de ce să mai facem experienţe, care n'au nici o valoare din cauza condiţiilor în care se fac? Dacă, din diferite motive, nu controlăm pe mediu atunci, după părerea lui P. Janet, ar fi mai bine să renunţăm la atari cercetări inutile şi periculoase.

Ca şi Hesnard şi alţi autori, noi credem că telepatia se explică psihologiceşte, prin sugestie, prin criptemnezia studiată cu atâta pricepere de Abramowski şi mai ales prin travaliul imaginativ sub conştient.

Imaginaţia prevede toate posibilităţile care interesează fiinţa afectivă şi chiar toate soluţiile care din punct de vedere practic sunt imposibile. Ea a trăit în subconştient (vis, reverie, activitate cu totul inconştientă) tot ce i se poate întâmplà în bine sau în rău. Insă, prevederea telepatică — care este mai deseori falsă decât adevărată — nu priveşte decât evenimentele emoţionale, de care anxioşii se tem, ţemere care caracteriză constituţia indivizilor predispuşi la telepatie.

Cât priveşte telepatia vestită după ce evenimentul s'a petrecut, ea

pare a nu fi decât o interpretare paramnesică, care consistă în a considerà ca intensă şi profetică o impresie care n'a fost decât obscură şi de natură imaginativă.

In rezumat, lumea Miraculosului, a supranormalului, există tot așà de neliniştitoare ca pe timpul Magiei şi ocultismului, cu toate aparenţele ei ştiinţifice actuale. Insă totul ne face să credem că existenţa ei este numai internă şi că nu depăşeşte universul interior care este individul psihic (Dr. A. Hesnard).

Subliminalul este domeniul facultății pe care o are individul, de a înmagazinà şi de a păstrà o mulţime de noţiuni, şi chiar forţe active, care rămân latente, operând fără ştirea noastră în adâncurile noastre şi pot invadà totuş printr'o cauză oarecare, câmpul conştiinţei. El este, cu alte vorbe, domeniul subconştiinţei. Adormim, după ce am căutat zadarnic soluţia unei probleme; a doua zi ne deşteptăm şi soluţia este găsită fără greutate; în timpul somnului, subconştientul a lucrat în locul nostru.

Fără îndoeală că inconştientul creator, fiind dinamic joacă un rol însemnat în creaţia literară, artistică şi ştiinţifică. Mecanismul inspiraţiei a fost studiat de mai mulţi autori printre cari enumărăm pe Ribot, Boutroux, Kostyleff, Chabaneix, Rémy de Gourmont. In acest scop persoana examinată reflectează la subiectul propus, însă întrerupe din când în când această lucrare conştientă de elaborare pentru a-şi odihnì mintea; dar după oarecari asocieri de idei ea simte, uneori printr'o nălucire repede ca fulgerul, cum opera fermentează în sufletul său. In urmă, vine sentimentul de tensiune interioară care reprezintă nevoia imperioasă a înfăptuirii: «frigurile» scriitorilor, insomnia, enervarea, «furnicăturile în degete» (A. Daudet), etc. Infăptuirea începută odată urmează într'un mod capricios; lucrarea se face uneori brusc la deşteptarea din somn (W. Scott, Michelet); se desăvârşeşte în sfârşit prin nişte revelaţii complimentare brusce. In unele momente subiectul se simte jocul unui fel de automatism superior. «Nu lucrezi, asculţi», ziceà Musset «par'că ţi-ar vorbì un necunoscut la ureche». «Auzi, nu cauţi, iei, nu întrebi cine dă», ziceà Nietzsche, care credeà în divinitatea inconştientului. Creaţia, ştiinţifică sau artistică, poate chiar să se facă pe deantregul în vis. (Exemplele lui Tartini, Coleridge, etc., citate de Brière de Boismont, al lui Burdach citat de Rèmy de Gourmont, etc.) iar, la mistici, în timpul extazului.

Se ştie în ce chip a făcut Poincaré descoperirea funcţiunilor fuch-

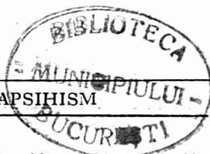
siene: «Această idee, care plutea vag în creerul său, zice unul din comentatorii lui, într'o seară când băuse, contrar obişnuinţelor sale, cafea şi nu puteà să doarmă, această idee începù să se precizeze . . . Mult timp în urmă, soluţia, pe care n'o căutà, îi apărù brusc printr'un fel de inspiraţie: odată când puneà piciorul pe scara unui omnibus, altădată pe când mergeà pe un bulevard, iar altădată într'o excursie geologică, în mijlocul unor convorbiri fără interes».

Dacă cerem probe riguroase şi multiple în dovedirea fenomenelor de metapsihie să nu se creadă că ne asociem la scepticismul descurajator al lui Helmholtz, Wundt, Münsterberg.

Se spune că marele Helmholz afirmă că, toţi membrii academiei, sau evidenţa propriilor lui simţuri nu l-ar puteà face să creadă în transmiterea gândului, acest fenomen fiind imposibil.

Un biologist ilustru spuneà lui James că chiar dacă probele telepatiei ar fi adevărate, savanţii ar trebuì să se asocieze ca să le suprime sau să le ţină ascunse, fiindcă atari fapte ar răsturnà uniformitatea naturii şi o mulţime de alte lucruri de care savanţii nu se pot lipsì pentru continuarea cercetărilor lor.

Wundt, care asistà odinioară la şedinţele mediului Slade, spuneà că nici un om de ştiinţă, cu adevărat independent, n'ar puteà să se intereseze de fenomenele oculte. Iată ce a scris el în această privinţă: «Savanţii, fisiologiştii, psihologii, cari nu cred în ştiinţele oculte, au motive ca să nu se aventureze pe acest teren. Aceste motive, după părerea mea, se găsesc în rezultatele investigaţiunii oculte. Pentru a ne face o idee generală să cetim lucrările lui Richet asupra transmiterii mentale şi lucidităţii. Să ne închipuim că toate experienţele descrise de acest autor să fi reuşit, aşà ca să ne silească să admitem acţiunile magice la distanţă, în cazurile în care însuş autorul le consideră ca probabile, ce concluzii am puteà scoate? Evident că lumea care ne înconjoară ar fi o realitate compusă din două lumi absolut deosebite. De o parte aceà a lui Copernic, a lui Galileu, a lui Newton, a lui Leibnitz şi a lui Kant, un univers stăpânit de legi neschimbate în vecii vecilor şi în care cele mai mici lucruri ca şi cele mai vaste se unesc într'un tot armonios. Pe de altă parte, alături de acest univers grandios care provoacă pururea mirarea şi admiraţia noastră, se mai găseşte încă o lume mică, o lume de spirite, de vrăjitoare şi de mediumi, care ar fi contrariul celei dintâiu, al lumii grandioase şi sublime ale cărei legi neschimbătoare se găsesc acì suspendate în folosul unor persoane vulgare sau

isterice. Gravitatea, acţiunea luminii, legile organizării noastre psihologice, sunt sdruncinate din momentul ce-i trece prin cap d-nei Leonie, la Hâvre, să doarmă în somn magnetic, nu pentru a prezice vreun cataclism universal, dar pentru a ghicì dacă nu i s'a întâmplat vreun necaz lui Richet, la Paris?

Dar, socotind că toate aceste absurdităţi şi alte multe sunt exacte, putem oare să admitem că un naturalist sau un psiholog, nu va preferì lumea grandioasă şi sublimă a cărei ordine raţională se sprijină pe legi neschimbătoare, în locul lumei neghioabe a mediumilor histerici?

Şi putem să ne mirăm dacă nu se vede, în calculul probabilităţilor întrebuinţat de Richet, decât o probă de turburare produsă prin faptul de a se ocupà de probleme oculte, în modul de a judecà al unui om dealtmintrelea destul de deştept?»

Profesorul Münsterberg, directorul laboratorului de psichologie dela Harvard (Statele-Unite), a exprimat tot aşà de viguros părerile sale în contra metapsihicei. In ceeace priveşte pretinsele fenomene de telepatie, de vindecare la distanţă, etc., respingând orice putere ocultă sau supra-normală, el admite însă ceeace se poate explicà prin hipnotism sau prin auto-sugestie; dar în ceeace priveşte spiritismul propriu zis, adică «aceà doctrină mistică care se ocupă de faptele şi gesturile spiritului omenesc, după moartea pământească şi care spune că spiritele sunt apte să intre în comunicaţie cu cei vii prin ajutorul mediumilor, cu sau fără materializări, prin sgomote, mişcări ale mesei, scrierii pe plăci de ardezie, etc.», Münsterberg este de părere că trebuie să respingem toate ideile de acest fel. Căci, după el, spiritismul n'are nimic a face cu spiritualismul filosofic al lui Berkeley sau Fichte: nu ne găsim acì pe culmile cugetării filozofice, ci în câmpiile observaţiilor şi explicării fenomenelor empirice, iar problema nu are să hotărască dacă esenţa reală a lumii este de natură spirituală, ci numai că spiritele celor morţi intru în comunicare cu cei vii prin mijlocirea mediumilor şi în care se încarnează. Insă, în această direcţie, savantul pozitiv nu admite compromisuri şi respinge posibilitatea unui atare lucru.

VI
STRUCTURA COLOIDALĂ A CELULEI NERVOASE ŞI CRIPTESTEZIA

Spre a înţelege mai bine valoarea hipotezei lui Ch. Richet asupra criptesteziei este folositor să cunoaştem proprietăţile materiei vii, com-

pusă din substanțe în stare coloidală. In această stare coloidală se găsesc nu numai materiile albuminoide, dar şi lipoidele şi hidrocarbonatele. Ce sunt dar aceste substanțe coloidale? Un savant englez, Graham, printr'o serie de experiențe rămase celebre a arătat că, în opoziție cu substanțele cristaloide, există o serie de substanțe cari nu difuzează uşor ca primele şi nu trec prin porii membranelor organice; acestea sunt substanțele coloide. Ele difuzează că o extremă încetineală, când se varsă cu băgare de seamă apa pură deasupra unei soluții şi trece un timp destul de îndelungat, până ce o cantitate din corpul disolvat trece în apa exterioară. Tot Graham a arătat că coloidele nu traversează membranele formate din alte coloide, care însă nu se opun trecerii cristaloidelor. Soluțiunile coloidale nu sunt în genere constituite dintr'un amestec fizic omogen; ele conțin în suspensie particule a căror mărime, deşi mult inferioară particulelor din suspensiunile adevărate, este totuş superioară moleculelor.

Descoperirea ultramicroscopului a dat mijlocul direct pentru cunoaşterea particulelor coloidale, a căror existență erà dinainte bănuită. Sensibilitatea ultramicroscopului depăşeşte cu mult pe aceea a microscopului ordinar şi variază după intensitatea luminii întrebuințate; de obiceiu, cu lumina unui arc voltaic se văd cu uşurință particule de 0,10 microni diametru. Intrebuințând lumina solară a unei zile de vară, putem ajunge până la 0,003 microni, adică până la cele mai fine micelle. Existența acestora a putut fi deci dovedită într'un mare număr de cazuri. In starea actuală a cunoştințelor noastre, trebuie să admitem că o soluție coloidală e în genere o soluție eterogenă, adică decomposabilă în mai multe sisteme omogene diferite. Eterogeneitatea unui sistem poate depinde de faptul că e constituit dintr'un amestec de corpi cu stări fisice deosebite, solide, lichide şi gazoase. Când însă sistemul nu conține decât corpi cu aceeaşi stare fizică, poate totuş să fie numit eterogen, dacă e format sau din mai multe solide sau din mai multe lichide nemiscibile, de ex.: ulei şi apă, eter şi apă, acid fenic şi apă, etc. S'a simțit deci lipsa unui termen nou pentru a se desemnà toate părțile omogene din care e format un sistem eterogen. Gibbs a propus termenul de *fază*. Se zice că un sistem formează o fază (adică e omogen), când două porțiuni ale sistemului, oricât de mici ni le-am închipuì, alese la întâmplare, în două puncte oarecari, au aceeaş compoziție centesimală.

Din punct de vedere electric, coloidele prezintă diferențe esențiale,

faţă de soluţiile adevărate. Electrolitele sunt capabile de a transportà electricitatea şi prezintă o disociaţie a substanţelor disolvată în ioni positivì şi ioni negativi, pe când substanţele coloide nu transportă electricitatea. In soluţiile adevărate, trecerea curentului se întovărăşeşte de o descompunere; din contra, coloidele lipsite de electrolite, cum e albumina pură a lui Pauli, lăsate mai mult timp în câmp electric, nu se deplasează, însă migraţia apare, îndată ce se găsesc ioni electrolitici fixaţi pe granule; în acest caz, acţiunea acizilor produce migraţiunea către polul negativ, iar adăugarea alcalinelor către polul pozitiv.

Particulele coloidale îndeplinesc cele mai bune condiţii ca să fie nişte rezonatori perfecţi. Ele se găsesc într'un echilibru cu celelalte particule, aşà încât dacă o cauză o schimbă din loc, fără a-i modificà legăturile, ea oscilează în jurul poziţiei sale primitive. Iar, dacă coloidul e omogen, raportul fiind de acelaş ordin în diferite puncte, oscilaţiile dintr'un punct se vor generalizà la întreaga massă. După modul cum massa coloidală este mărginită, se va petrece în ea acelaş lucru, ce se petrece într'o massă de aer mărginit, adică raporturile coloidelor cu pereţii săi va puteà facilità sau îngreuià resonanţa faţă de unele oscilaţii, adică acelaş coloid va fi un rezonator cu stări deosebite. Se întâmplă acelaş lucru ca şi cu corpurile care ne înconjură. Ne uităm pe fereastră şi vedem o trestie care se îndoaie de vânt (mişcări pendulare, cu scară mecanică), ea produce, prin frecare cu vântul, un sunet (mişcare sonoră, cu scară acustică), înfine, e verde sub lumina cerului (rezonanţă cu scară de vibraţii luminoase).

Cele trei rezonanţe, de scări deosebite, par a fi independente unele de altele. Ceeace caracterizà dar coloidele vii este faptul că dacă există în ei raporturi cu diferite scări, care permit să fie rezonatori de scară deosebită, există însă între ei şi relaţii de echilibru ce se stabilesc între fenomenele care se petrec în coloide la aceste diferite scări. Astfel, o rezonanţă de ordin luminos, poate, prin transformarea condiţiilor de echilibru în coloidele de scară sonoră. (Le Dantec).

Prin urmare, protoplasma vie care a fost mult timp sediul vibraţiilor sonore, a radiaţiilor luminoase este din cauza echilibrelor succesive ale fazelor sale coloidale, un fel de magazin, în care se înregistrează atâtea resonanţe ale impresiilor care, venite din afară, prin mijlocirea simţurilor şi ajunse la creier, modifică după specificacitatea ei sau după calitatea ei vibratorie, celula sau asociaţia de celule în care se termină

în centrul respectiv. Dacă impresia a fost destul de puternică ca să realizeze în celulă o modificare durabilă, celula va da din nou creierului impresia pe care o păstrează.

Celulele nervoase din scoarța creierului ca și alte celule din centrii nervoși, joacă întreitul rol de aparat înregistrator, reproductor, compositor și diferențiator, deoarece ele păstrează impresia, o reproduce, și reproducând-o sub influența unui curent care e strein, modifică prin calitatea ei vibratorie, calitatea vibratorie a acestui curent.

Din aceste considerații reiese cât este de inexactă teoria autorilor cari au susținut cum a făcut Léon Denis, spiritist convins că: «vibrațiile gândului se pot propagà în spațiu, întocmai ca lumina și sunetul, și să impresioneze un alt organism care are afinitate cu acela dela care pornește. Undele psihice, întocmai ca și undele hertziene din T. F. F., se propagă în depărtare și deșteaptă la sensitivi, niște impresii de natură variată: vedenii, glasuri sau mișcări» și, în altă parte: «Omul ar puteà fi comparat cu un focar din care emană radiațiuni, efluvii, care se pot exteriorizà în straturi, concentrice față de corpul fizic, și chiar, în unele cazuri, se condensează în grade diferite, și se materializează, așà că impresionează plăcile fotografice și aparatele de înregistrare».

In producerea faptelor de criptestezie trebuie să nu uităm condițiile de producere a influxului nervos cu care se găsește în legătură psihismul nostru. Energia nervoasă, care se propagă sub formă de undă nu se elaborează decât într'un element specific: neuronul. In urmă transmiterea undei ca și elaborarea unui reflex are un coeficient de temperatură, iar curentul nervos e întovărășit de un curent electric. După aceea, fapt important, în fenomenele psihice reflexe intervine identificarea primară și secundară.

Cugetarea omenească e compusă din amintiri cari se deșteaptă în centrii de asociere. Dar, această cugetare aruncată în mediul înconjurător, fără conductori specifici, fără centrii de elaborare — admițând proiecția ei în spațiu sau pur și simplu, transformarea ei într'o energie specială, ea nu poate redeșteptà în creierul ființelor sensibile identificări atât de complexe ca acele ce caracterizà identificarea secundară și această imposibilitate ne pare absolută atunci când e vorba de desîncarnați vorbind o limbă care nu e a noastră. Și în urmă, să ne gândim pe ce cale merge această energie care, emanată dintr'un creier, impresionează alt creier. Pe căile sensoriale: vedere, auz, miros, etc.? In

cazul acesta nu poate să producă decât excitaţii sensoriale primare care n'ar aveà nimic de a face cu amintirile pe care le evocà mintea: luciditatea, moniţiunile, premoniţiunile. Admiţând, cum vrea Richet, că există căi nesensoriale, am întrebà: unde se găseşte centrul care percepe aceste senzaţii, conduse chiar de căi nesensoriale? Fiind date conexiunile căilor sensoriale cunoscute cu diferiţi centri nervoşi, adică a căilor optice cu lobul occipital, a căilor auditive cu lobul temporal, al mirosului cu lobul sfenoidal etc. şi când ştim că excitaţia retinei deşteaptă o senzaţie vizuală şi numai o senzaţie vizuală, ne întrebăm unde se reflectează căile nesensoriale de care vorbeşte Ch. Richet? Putem oare face abstracţie de toate cunoştinţele noastre pozitive spre a aveà o nouă anatomie şi o nouă fiziologie numai ca să interpretăm fenomenele botezate: metapsihice? Putem noi să dărâmăm edificiul construit cu atâta muncă şi greutate în timp de multe secole şi care sunt în contradicţie cu criptestezia? De sigur că nu. Am puteà să adăugăm cu Cl. Bernard că de câte ori o ipoteză este în contradicţie cu faptele, vom păstrà faptele şi vom părăsì teoria.

Dar ceeace ne pune şi mai mult pe gânduri este eroarea în care a căzut un fizician dela Nancy, Blondlot, care crezuse că a descoperit nişte raze speciale, razele N, botezate astfel în cinstea oraşului său natal Nancy.

Aceste raze au fost constatate şi de alţi fizicieni, cari s'au dus la Nancy şi chiar regretatul meu maestru, dela Paris, profesorul Gilbert Ballet, studiase perturbaţiile acestor raze în stările patologice. Insă cercetările de control a arătat că faimoasele raze N, n'au existat decât în imaginaţia celui care le-a descris, ele nefiind decât o iluzie care a dispărut ca alte multe iluzii.

In ceeace priveşte premoniţiile şi moniţiile, numărul lor e atât de însemnat, iar persoanele dela care provin sunt de bună credinţă, încât ar fi absurd de a tăgăduì existenţa lor. Dar mai fiecare din noi a avut o presimţire, care uneori s'a realizat, după cum se realizează alteori şi unele din visele noastre. Sunt nevoit oare pentru aceasta să admit cu Richet, reprezentantul cel mai autorizat al metapsihiei, că există o facultate specială, criptestezia, care n'are nici o legătură *directă* cu simţurile noastre şi pe care o posedă numai unele persoane?

In sfârşit, un examen, făcut de curând asupra constituţiei ectoplasmei din punct de vedere histologic, mă face foarte sceptic asupra valorii fenomenului însuş. Intr'adevăr, cetind rezultatul examenului histologic făcut la München, din care rezultă că este constituită din mucus, ce-

lule epiteliale şi limfocite, am scris distinsului meu coleg prof. Morselli, dela Genova, întrebându-l ce valoare constructivă şi energetică poate să aibă aceste elemente, în construirea unui organism, atunci când noi ştim că acesta e constituit din elemente deosebite, din punct de vedere morfologic şi funcţional. In adevăr, o leucocită înmulţindu-se prin diviziune nu poate da decât o leucocită, iar celula epitelială nu poate da decât tot o celulă epitelială. Aceasta e baza specificităţii celulei. Când dar se pune întrebarea, foarte firească, cum ar puteà aceste elemente la banale ale etoplasmei să constitue un ţesut muschiular, nervos, glandular, etc.

Răspunsul pe care mi l-a dat prof. Morselli a fost cu totul insuficient şi chiar evasiv. Este dar natural ca să considerăm aceste ectoplasmii sau ca rezultatul unei fraude a mediului — ceeace s'a şi constatat, în mai multe împrejurări, sau ca rezultatul unei iluziuni ale persoanelor cari afirmă că le-au văzut.

Pentru aceste motive trebuie să fim foarte rezervaţi în ceeace priveşte fenomenele de materializare, care sunt la baza metapsihiei, zisă obiectivă.

Fără a consideră ca rezolvată chestia metapsihiei subiective şi obiective şi fără a susţine că toate fenomenele constatate sunt datorite, pur şi simplu, inconştientului dinamic: motor, afectiv şi creator, totuşi putem să afirmăm că cele mai multe fenomene din domeniul metapsihiei se explică prin intervenţia eului sub-liminal, ca să întrebuinţăm o expresie a lui Myers, mai bine desvoltat la unele persoane.

Faţă însă de domeniul infinit al posibilităţii, poate nu este prudent de a elimină cu desăvârşire o influenţă exterioară, care ar puteà interveni în producţia fenomenelor de telepatie sau, cum ar zice Ch. Richet, de criptestezie. Şi n'aşi puteà termină mai bine această lungă comunicare decât amintind cuvintele lui Pasteur:

«In fiecare din noi există doi oameni: savantul care, prin observare, experimentare şi raţionament vrea să se înalţe până la cunoaşterea lumii şi, în urmă, omul simţitor, omul tradiţiei, credinţei sau necredinţei, omul sentimentului, omul care îşi plânge copilul mort, care, nu mai poate, vai! să probeze, dar care crede şi speră că îl va revedeà, care nu vrea să moară ca un vibrion, care îşi zice în sine că forţa care se găseşte în el se va transformà. Cele două feluri de gândire sunt deosebite şi vai de acela care, în starea aşà de imperfectă a cunoştinţelor omeneşti, vrea să facă ca unul să cotropească pe celă-

lalt. Insă suntem ţinuţi de a face cercetările în condiţii riguroase, ştiinţifice, înlăturând frauda, credulitatea şi activitatea inconştientă».

In sfârşit, am puteà spune ca şi Flournoy, că nemurirea sufletului este. ceva de dorit, indispensabil chiar pentru ca vieaţa actuală să capete un sens moral satisfăcător şi să fie înnobilată de nădejdea eternităţii. Toată lumea, afară de Haeckel şi elevii săi, este de acord asupra acestui punct şi aprobă afirmaţia lui Renan, că omul care crede în vieaţa viitoare valorează mai mult decât acela care nu crede. Numai pe Lord Byron îl îngrozià nemurirea.

Dar acesta nu e punctul de discutat. Ceeace vrem să ştim este dacă această credinţă este adevărată sau numai o părere. Monismul demonstrează că e o părere, conştiinţa nefiind de cât o funcţie a creerului sau cum zice în mod savant Forel: «oglindirea subiectivă a neurocimii», care dispare, când creierul nu mai este.

Faţă de atâtea enigme care există în univers e bine să medităm la cuvintele pe care Hamlet le spune lui Horatio:

«Sunt multe lucruri în cer şi pe pământ, de care tu, Horatio, nici n'ai visat de ele».

Scepticismul care se desprinde din expunerea mea este de domeniul dubiului ştiinţific, necesar oricărei lucrări ştiinţifice, în care spiritul critic trebue să fie nota dominantă. Ar fi prematur a negà existenţa altor forţe necunoscute decât de care ne vorbeşte astăzi Fizica şi Chimia, dar nu e mai puţin adevărat că trebuie să ne înconjurăm de toate garanţiile şi să fim cu foarte mare băgare de seamă, când e vorba de experienţe de spiritism. Am asistat uneori la asemenea experienţe şi am plecat desiluzionat văzând condiţiile lipsite de orice critică în care se fac şi care duc la resultate copilăreşti. Mai mult chiar, am avut ocazia să îngrijesc mai multe persoane, care presentau turburări nervoase serioase sau chiar grave, datorite şedinţelor de spiritism, la care au asistat. Imi fac o datorie să previn persoanele impresionabile, cu sistemul nervos fragil, ca să nu se îndeletnicească cu spiritismul, care duce unele persoane de acest fel la nebunie.
